

MONTAKO-KYSYMYSTYYPIN SYNTY JA KEHITYS

äsittelen tässä kirjoituksessa ilmauksen *monta(ko)* ja muiden *-kO*-liitteisten määrää tai mitattavaa ominaisuutta ilmaisevien kysymyskonstruktioiden (*paljonko*, *kauanko*, *monesko* jne.) alkuperää ja kehitystä. Kimmokkeen aiheen tutkimiseen sain vuoden 2005 Virittäjän ensimmäisestä artikkelista, jossa Hannele Branch pohtii samaa teemaa ja esittää *montako*-kysymystyyppin synnylle pleonasmiin perustuvan selityksen. Puheena oleva *montako*-tyyppi on esitelty kieliopissa jo 1800-luvun lopulta lähtien (mas. 3–4), mutta sen syntyhistoriaa ei ole aiemmin tarkasteltu. Selvänä on kuitenkin pidetty sitä, että konstruktiossa esiintyvä *-kO* on sama kysymyspartikkeli, jolla suomen kielessä muodostetaan vaihtoehtokysymyksiä.

Vaikka Branchin kirjoitus pohjautuu suhteellisen laajan aineiston tarkasteluun, hänen johtopäätöksensä eivät käsitykseni mukaan ole uskottavia. Esitän kirjoituksessani vaihtoehtoisen selitysmallin *-kO*-partikkelin esiintymiselle *montako*-tyyppisissä kysymysmuodoissa: katson rakenteen palautuvan fokusoituihin lausekekysymyksiin (*montako* 'useako, useitako'), jotka ovat vähitellen kiteytyneet hakukysymysfunktioon ('kuinka monta').¹

Aineistolähteistäni osa on samoja, joita myös Branch on käyttänyt: Muoto-opin arkisto (MA), Suomen murteiden sana-arkisto (MSA), sanakirjat ja murrelitteraatiot (Suo-

¹ Kiitän käsikirjoitukseni nimettömiä arvioijia hyödyllisestä palautteesta.

men kielen näytteitä -sarja, SKN). Lisäksi olen poiminut kysymysrakenteita Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen asiointikeskusteluaineistosta ja tehnyt hakuja seuraavista digitaalisista kirjoitetun kielen aineistoista: Internetistä, Kielipankista ja Historiallisesta sanomalehtikirjastosta (HSK).

Jatkan Branchin tavoin perinteisen vertailevan menetelmän käyttöä: selvitän tutkimusongelmaa tarkastelemalla murteissa ja kirjakielessä esiintyvää variaatiota ja sukukielten edustuksia. Näkökulmani on kuitenkin sillä tavalla erilainen, että sanojen sijasta kiinnitän huomiota kokonaisuun kysymyskonstruktiioihin ja niiden semantiikkaan ja pragmatiikkaan. Lähestymistapani liittyy tältä osin kieliopillistumistutkimuksen diskurssipragmaattiseen suuntaukseen, jossa kieliopillisten rakenteiden syntyminen nähdään toistuvien vuorovaikutuskäytänteiden seurauksena (ks. esim. Givón 1979; DuBois 1985; Hopper ja Traugott 1993; Traugott 2003). Tämän näkemyksen mukaan konstruktiot kieliopillistuvat aina spesifisissä morfosyntaktisissa ja pragmaattisissa konteksteissa.

Saatavilla olevat murreaineistot soveltuvat hyvin sanastohistorialliseen tutkimukseen, mutta kieliopillisten rakenteiden kehityksen selvittelyssä niiden todistusvoima on rajallinen. Muun muassa arkistoesimerkkien kontekstittomuus ja dialogin vähäisyys tekevät erityisen hankalaksi juuri kysymysrakenteiden tutkimisen; liittyväthän niiden funktiot olennaisesti vuorovaikutukseen. Vaikka kysyvyys on tiettyjen kysymyssanoiksi ja -partikkeleiksi nimitettyjen morfeemien yksi funktio, kysymysrakenteiden tutkiminen sanakeskeisestä näkökulmasta voi johtaa virhepäätelmiin. Kysyminen on puhefunktio, joka koskee aina kokonaista lausumaa, ei vain yhtä sanaa tai morfeemia; toisaalta kysymysrakenteita käytetään muuhunkin kuin kysymiseen. Rakenteiden funktion tulkinnessa kontekstilla, erityisesti mahdollisilla vastauksilla, on ratkaiseva rooli (ks. esim. ISK s. 1587–1611; Forsberg 1998: 59–72).

Ennen kuin esittelen tarkemmin oman näkemykseni rakenteen kehityksestä, käyn läpi Branchin selitysmallin pääpiirteissään ja nostan esiin hänen perusteluissaan havaitsemiani ongelmia. Tarkennan myös kuvaa kysymysrakenteissa esiintyvistä variaatioista.

KYSYVYYDEN PLEONASMIA?

Branch esittää artikkelissaan, että muoto *montako*, joka on murteissa yleisimmin käytetty jonkin lukumäärää tiedusteleva ilmaus, olisi syntynyt pleonastisesti: liitteetön *monta*-sana olisi alun perin ollut kysymyssana merkityksessä 'kuinka monta', ja kysymyspartikkeli *-ko* olisi liitetty sanaan myöhemmin selventämään ja vahvistamaan tätä kysyvää merkitystä. *Montako*-muodon mallin mukaan rakenne olisi yleistetty analogisesti sen jälkeen muihinkin määriä tai mitattavaa ominaisuutta ilmaiseviin sanoihin, esimerkiksi *paljonko* 'kuinka paljon' ja *kauanko* 'kuinka kauan'.

Branchin tutkimuksen lähtökohtana on havainto, jonka hän on tehnyt tutkiessaan suomen murteiden *monta*-sanuetta: *monta* esiintyy murteissa toisinaan funktioltaan kysyvänä merkityksessä 'kuinka monta, montako?' (esim. *monta kello on?* Parikkala). Murreaineistoista, sukukieliä koskevasta kirjallisuudesta ja vanhoista kirjallisista lähteistä kokoamansa aineiston perusteella Branch päätyy arvioon, että muodot *montako* ja *paljonko* ovat peräisin Agricolaa edeltävältä suomen kielen erilliskehityksen ajalta. Perusteeksi hän esittää sen, ettei niille ole löydyntä *-ko*-liitteisiä vastineita lähisukukielistä. Varhaisimmat

suomenkieliset esiintymät (kaksi *montako*-esiintymää) ovat Agricolalta (samat ovat myös vuoden 1642 Raamatussa); suurin osa määrään kohdistuvista kysymyksistä on näissä lähteissä kuitenkin *kuinka monta* -rakenteita. Muiden *-kO*-liitteisten muotojen Branch katsoo olevan hieman myöhempiä. Etelä-Savossa ja kaakkoismurteissa esiintyviä liitteettömiä *monta*-muotoja Branch pitää »alkuperäisen merkityksen» säilyttäneinä (mas. 22); hän päätelee, että *monta*-sana on alkuaan ollut kysyvä kvanttori merkityksessä 'kuinka monta'. Tämä merkitys olisi hävinnyt yleiskielestä ja jäänyt elämään vain pienellä murrealueella. Vatjassa ja inkeroisissa esiintyvät vastaavat liitteettömät kysymykset tukevat Branchin mukaan tätä käsitystä, samoin Gananderin sanakirjasta (1787) löytyneet 14 liitteetöntä *monta*-muotoa.

Selitykseksi siihen, miksi *-kO*-liite on lisätty *monta*-sanaan, jolla — lähtökohtana olevan oletuksen mukaan — on jo ollut interrogatiivinen merkitys, Branch tarjoaa pleonasmia: *monta* 'kuinka monta; kuinka paljon?' -sanan merkitystä olisi haluttu selventää. »Kun *monta*-sanalla on kielessä jo vanhastaan ollut myös merkitys 'usea', on joku innovaattori ehkä lisännyt siihen 'kuinka paljon; kuinka monta?' merkityksessä vahvistavan, kysyvän liitteen.» (Branch 2005: 22.) Tästä *-kO*-liitteen merkitykseksi olisi sitten abstrahoitu 'kuinka?', ja *montako*-muodon mallin mukaan olisi muihinkin määrää tai mitattavaa ominaisuutta ilmaiseviin sanoihin ruvettu lisäämään analogisesti »jo muista kysymyslauseista tuttu kysymyspartikkeli» (mp.). Näin olisi syntynyt vähitellen pieni yhdenmukainen ilmausten ryhmä. Liitteettömien muotojen säilymisen kaakkoismurteissa Branch arvelee olevan mahdollista selittää sillä, että kaakkoismurteet olisivat nopeampoisempia ja »siksi niissä väitelausetta korkeampi säveltaso ja intonaatio olisivat riittäneet kantamaan interrogatiivisen funktion» (mp.).

Ilmausten merkitysten haalistuminen ja niiden pragmaattinen vahvistaminen ovat tunnettuja ilmiöitä kieliopillisten rakenteiden kehityksessä (ks. esim. Meillet 1997 [1912]; Hopper ja Traugott 1993: 87–93), ja myös suomen ja sen sukukielten historiasta on esitetty useita kehityskulkuja, joissa muodon merkitystä on vahvistettu lisäämällä siihen jotakin, jopa etymologialtaan sama suffiksi (ks. Branch 2005: 21 ja siinä mainittu kirjallisuus). Käsiteltävänä olevaan kysymysrakenteeseen pleonasmiselitys ei kuitenkaan sovi.

Selityksen suurin ongelma on siinä, ettei se ota lainkaan huomioon kysymystyyppien semantiikkaa ja pragmatiikkaa. *Monta(ko)*-kysymykset edustavat erilaista tyyppiä kuin muut *-kO*-liitepartikkelin sisältävät kysymykset: ne ovat kysymyssana-alkuisten kysymysten (*Mikä/kuka/missä/milloin* jne. – – ?) lailla niin sanottuja hakukysymyksiä, jotka kohdistuvat asiointilan jonkin osan selville saamiseen. *-kO*-kysymykset ovat sitä vastoin yleensä niin sanottuja vaihtoehtokysymyksiä, joissa kysyvyys kohdistuu lauseen ilmaiseman sisällön paikkansapitävyyteen. Hakukysymysten minimivastaus on samaa kategoriaa edustava lauseke kuin avointa kohtaa osoittava kysymyssana (A: *Kuinka monta sait?* B: *Viisi.*), kun taas vaihtoehtokysymyksiin odotuksenmukainen minimivastaus on toistolla tai partikkelilla ilmaistu myöntö tai kieltö (A: *Saitko kaikki?* B: *Sain. ~ Joo. ~ En.* tai A: *Viisikö sait?* B: *Viisi. ~ Niin.*) (Kysymystyypeistä ks. esim. ISK s. 1588–1590; Givón 1990: 782–806.) Haku- ja vaihtoehtokysymystyyppien funktiot ovat siis erilaiset, ja nimenomaan tämä seikka *montako*-kysymystyyppissä vaatii selitystä. *-kO*-aineksesta huolimatta *montako*-kysymyksiin vastataan samalla tavalla kuin *monta* 'kuinka monta' ja *kuinka monta* -tyyppisiin hakukysymyksiin: selventämällä kysyttyä määrää eikä

▷

myöntämällä tai kieltämällä lausuman asiasisältö (A: *Montako sait?* B: *Viisi*. Vrt. ?*Monta sain*. ~ **Niin*. ~ **Joo*. ~ **En*).

Jos *monta* olisi alkuaan ollut kysymyssana merkityksessä 'kuinka monta' — mitä ei mielestäni voi olettaa —, sen hakukysymysluonteen selventämiseksi syntyneenä rakenteena olisi pidettävä pikemminkin konstruktiota *kuin(ka)/miten monta*, jota sen rinnalla murteissakin yleisesti esiintyy, eikä konstruktiota *montako*. Kysyvyyden pleonasmista puhuminen on siis liian ylimalkaista: *-kO*-partikkelin lausumaan tuoma kysyvä merkitys on erilainen kuin hakukysymyksiä aloittavien kysymyssanojen, ja siksi sen esiintyminen kysymyssanoihin rinnastuvassa rakenteessa on pyrittävä selittämään tarkemmin.

MONTA-SANAN MERKITYS

Branch perustaa selityksensä oletukseen, että *monta*-sanalla olisi ollut 'usea'-merkityksestä poikkeava kysyvä merkitys 'kuinka monta', jota kaakkoismurteiden kysymysliitteettömät *monta*-muodot edelleen edustaisivat, ja hän pohtii jopa kahden erillisen *monta*-sanan olemassaoloa. Näille oletuksille ei ole mielestäni perusteita.

Vaikka kaakkoismurteissa *monta*- tai *paljon*-alkuinen lause voi toimia kysymyksenä ilman mitään (muuta) kysyvyyden tunnusmerkkejä, se ei oikeuta päättämään, että *monta*-sanana alkuperäinen merkitys olisi kysyvä. Kuten jo edellä totesin, kysyvä merkitys on aina koko lausuman eikä vain yhden sanan tai morfeemin ominaisuus; kyse on siis puhefunktiosta. Suomen kielen tavallisimpienkin kysymyssanojen (*mikä, mitä*) funktio voidaan tulkita vain kontekstin perusteella, sillä ne esiintyvät yleisesti myös muissa kuin kysyvissä lauseyhteyksissä, esimerkiksi relatiivisanoina. Kysymystulkintaan vaikuttavat puheessa aina myös prosodiset ominaisuudet ja luonnollisesti koko keskustelukonteksti. *Monta* esiintyy kysyvässä merkityksessä — tai saa kysyvän merkityksen — vain lauseen-alkuisessa asemassa ja usein samanlaisina toistuvissa lausekkeissa (*monta kerta/vuotta/tuntia/viikkoa*) ja konteksteissa (esimerkiksi kellonaikaa kysyttäessä). Liitteettömyydelle löytyy luontevampi selitys *-kO*-partikkelin alueellista variaatiota tarkastelemalla; palaan siihen tuonnempana.

Branch esittää (mas. 5–6) suomen murteista ja karjalasta myös sellaisia lauseita, joissa *-kO* liittyy lauseen alussa verbiin tai *jo*-sanaan ja joissa *monta* esiintyy lauseessa jäljempänä, samalla paikalla kuin vastaavassa väitelauseessa (esimerkit 1–3). Myös nämä voisivat Branchin mukaan olla todisteita siitä, että *monta*-sanalla on alkuaan ollut kysyvä merkitys.

- (1) *onko kello monta? joko kello on monta?* (Kalajoki, SMSA)
- (2) *jokohan toas lie kellot monta?* (Ristijärvi, SMSA)
- (3) *joko on kello monta?* (Uhtua, KKS)

Näiden rakenteiden avulla *monta*-sanalle oletettua kysyvää merkitystä ei kuitenkaan voi perustella, sillä kysyviksi lausumat tekee jo *-kO*-partikkeli. Vaikka tällaisiin kysymyksiin, joiden mahdollista kohteliaisuutta Branch pohtii, odotettaisiin vastattavan samoin kuin

vastaaviin hakukysymyksiin (*Monta kello on?*) — kertomalla kellonaika eikä myöntämällä tai kieltämällä asiointila —, se ei oikeuta tulkitsemaan *monta*-sanaa kysymyssanaksi. *Monta* ei nimittäin tässä kohtaa poikkea muista indefiniittisistä ilmauksista, jotka vaihtoehtokysymyksissä esiintyessään voidaan tulkita niin, että niihin odotetaan vastauksissa tarkennusta tai selvennystä. Tämä ei ole vain suomen kielen kysymyksiin liittyvä, vaan yleisempi kysymysten pragmatiikkaan liittyvä ilmiö (ks. Lyons 1977: 759; Kiefer 1980: 108–109).

Indefiniittiseen määrään kohdistuviin vaihtoehtokysymyksiin vastataankin tyypillisesti määränilmauksilla eikä, kuten verbikysymyksiin yleensä, myöntämällä tai kieltämällä asiointila toistovastauksella tai dialogipartikkelilla. Määränilmaus voi saada peräänsä fokuoivan *kin*-liitteen (*oliko siellä montakin kuulijaa*), mutta myös ilman liitettä esiintyvät kysymykset voivat saada saman tulkinnan. (ISK s. 1594.) Esimerkki 4 on Isosta suomen kieliopista ja esimerkki 5 Kuhmon murrekirjasta.

- (4) V: *Onks teil monta niitä.*
 S: *Niit on nyt kaks mut mä luulen et mei- ehkä ostetaa yks lisää.* (Vrt. ?*On.*)
 (ISK s. 1594)
- (5) H: *Oliko siellä usein markkinat Kajaanissa?*
 K: *Kahestiv vuonna. Niin kun ne on nytki.*
 (Räisänen 1993: 211)

Branch rinnastaa *onko kello monta* -tyyppiset lauseet murteissa ja puhekielessä esiintyvään *kO-mi*-rakenteeksi nimittämäni lausetyyppiin (Forsberg 1992), jossa näyttäisi esiintyvän sekä vaihtoehtokysymyksen että hakukysymyksen muotoainekset: kysymyspartikkeli *-kO* ja kysymyssana (esim. *Onko siellä ketä?*). Yleiskielen näkökulmasta *mikä*, *kuka* jne. ovat kyllä ensisijaisesti kysymyssanoja, mutta itämurteissa ne esiintyvät myös monissa ei-kysyvissä konteksteissa pelkästään indefiniittisessä merkityksessä: *mikä* 'jokin/mikään', *kuka* 'joku/kukaan' jne. (Forsberg 1995).² *-kO*-lauseessa esiintyvien *mikä*- tai *kuka*-sanojenkaan kohdalla ei siten ole aina perusteita puhua kysyvistä merkityksestä, vaan eriytymättömästi indefiniittisestä merkityksestä, jonka kysyvyyden aste on keskustelukontekstissa neuvoteltavissa. Selvemmin hakukysymystä vastaavassa funktiossa ovat sellaiset *kO-mi*-rakenteet («kaksoiskysymykset», ks. ISK s. 1592–1593), joissa astemääräte *kuin(ka)* tai *miten* määrittää määrää tai ominaisuutta ilmaisevaa sanaa (esim. *Onko niitä miten monta?*).

Esimerkkien 1–5 kaltaisten rakenteiden funktion kiteytymisen astetta voisi määritellä tarkemmin vain tutkimalla aidosta dialogista sitä, miten niihin vastataan. Jos esimerkiksi sellaiseen kysymykseen kuin *joko kello on paljon* on mahdollista vastata edelleen myös vaikkapa *johan se on aika paljon*, rakenteen ei voi katsoa vielä kieliopillistuneen hakukysymyksen funktioon ('Kuinka paljon kello on?').

² Tällaisia lauseyhteyksiä ovat muun muassa distributiiviset ilmaukset (esim. Koivisto *kuka parantu, kuka ei mts. 42*), ehtoa ilmaisevat *jos ja kun* -lauseet (Kangasniemi *kyllä ne aena siitä selevis jos mistä lääketä sae mts. 48*) ja affektiset kieltolauseet (Mikkeli *ehä tiällä ketä ok käynä mts. 58*).

MONTA(KO), PALJON(KO)
JA MUUT VASTAAVAT RAKENTEET LÄHISUKUKIELISSÄ

Branch (2005: 13–15) perustelee näkemystään liitteettömien *monta*-kysymysten alkuperäisyydestä erityisesti sukukielistä kokoamallaan tiedoilla. Hänen mukaansa lähisukukielissä ei esiintyisi liitteellisiä *montako*- ja *paljonko*-kysymysmuotoja, ja tällä perusteella hän esittää koko rakenteen syntyneen vasta suomen kielen erilliskehityksen aikana. Vaikuttaa kuitenkin siltä, ettei Branch ole käynyt lähteitä läpi riittävän tarkasti.

Branch antaa esimerkkejä liitteettömistä kysyvistä *monta*-muodoista vatjasta ja inkeroisista ja *paljo*-muodoista vatjasta. Jälkimmäisten hän toteaa voivan esiintyä kysymysliitteettöminä tai *kui*-adverbin kanssa (*pal'lo* tai *kui pal'lo*). Kuitenkin Suomen kielen etymologisen sanakirjan *paljo*-sana-artikkelissa juuri vatjasta mainitaan kysymyksissä esiintyvä vaihtelu: *pal'lo* tai *pal'loko sait paikkaa?*; tähän kirjoituksessa ei viitata. Myös Branchin luettelemien vatjan esimerkkien joukossa on kysymyspartikkelin sisältävä muoto *ment-ko* 'montako, kuinka monta', jonka kohdalla kirjoittaja viittaa aineiston autenttisuutta pohtivaan kirjoitukseen; viittaus pitänee ymmärtää niin, ettei juuri tätä tietoa voisi pitää kovin luotettavana.

Karjalan kielen sana-arkistosta Branch ei kertomansa mukaan ole löytänyt tietoja *montako*-muodon vastineista. Karjalan kielen sanakirjassa (KKS) esitellään kuitenkin myös yksi *mondago*-muoto *moni*-artikkelissa, ja muiden sanojen kohdalla kysymyspartikkelin sisältävistä rakenteista annetaan useita esimerkkejä (kohta 6). Liitteettömiä kysyviksi merkittyjä rakenteita löytyy näistä sana-artikkeleista sen sijaan vain yksi (7).³

- (6) *mondago pideä?* (Suojärvi, s.v. *moni*)
'montako pitää (olla)?'
monengo tšoasun aigah nossah? (Suojärvi, s.v. *moni*)
'moneltako noustaan?', kirj. 'monenko tunnin aikaan noustaan?'
monezgo tšoassu oli lähties? (Suojärvi, s.v. *mones*)
'paljonko kello oli lähtiessä', kirj. 'monesko tunti oli lähtiessä?'
monežgo? (Rukajärvi, s.v. *mones*)
'monesko?'
monendel tšoasulgo kod'ih tul'id? (Säämäjärvi, s.v. *mones*)
'moneltako tulit kotiin?', kirj. 'monennella tunnillako tulit kotiin?'
mon'inaižedgo vuonat soav vuvvez? (Säämäjärvi, s.v. *moninainen*)
'montako vuonaa [lammas] saa vuodessa?', kirj. 'moninaisetko vuonat saa vuodessa?'
mon'ihangaineg on veneh? (Säämäjärvi, s.v. *monihankainen*)
'montako hankaa veneessä on?', kirj. 'monihankainenko on vene?'
- (7) *monennel tšoasul?* (Suojärvi, s.v. *mones*)
'mihin (kellon)aikaan?', kirj. 'monennella tunnilla?'

³ Kiitän KKS:n toimittajaa Leena Jokea esimerkkien suomentamisesta.

Silmäilemällä tverinkarjalaisia kielennäytteitä (satuja) löysin myös suomen *montako*-sanaa vastaavan »moniko»-esimerkin (8).

- (8) *Ukko tuli: »Mis's'ä šiula d'igot ('hanhet')?» »Ka r'äššä.»*
»Mon'igo ('montako') on?» »Viiz'i.»
 (Virtaranta ja Virtaranta 1990: 154)

Paljo(n)-sanaa ei esiinny karjalassa; samassa merkityksessä tavataan sen sijaan sana *äijä(n)*. Kysymyspartikkelin (karj. *-go, -gö ~ -ko, -kö*, lyyd. *-gi ~ -g ~ -k ~ ig, veps. -k, -ak, -ik*) sisältävistä *äijä(n)*-muodoista ja niiden johdoksista löytyy tietoja niin karjalasta (9), lyydiläismurteista (11) kuin vepsästäkin (12). Muun muassa KKS:n *äijä*-sanuetta kuvaavissa sana-artikkeleissa on parikymmentä esimerkkiä. Liitteettömistä kysymysfunktiossa olevista muodoista on vain kaksi tietoa; ne ovat sanasta *äijäs* 'mones' (10).

Karjala:

- (9) *äijägö šiula vuotta 'kui vana sa oled' (Novgorodin karjala, Palmeos 1962: 71)*
äjjzgo palkavuid burlakakse? (Salmi, KKS s.v. äijä)
 'paljostako (ts. millä palkalla) pestauduit matruusiksi?'
äjjängo maksoid jauholoiz? (Nekkula-Riipuškala, KKS s.v. äijä(n))
 'paljonko maksoit jauhoista?'
äjjittšigo langeit (Tver, KKS s.v. äjjittši)
 'monestiko kaaduit?'
äjjähinego bumašku (Säämäjärvi, KKS s.v. äjjähine)
 'kuinka iso (ts. minkä arvoinen) seteli?'
äjjyghinnall'in on netše? (Säämäjärvi, KKS s.v. -ko, -kö)
 'minkä hintainen se on?'
äjjägö päiveä on vie roattavoa? (Suojärvi, KKS s.v. -ko, -kö)
 'montako päivää on vielä tehtävä töitä?'
äjjänneksigo heän läksi [hiihtokilpailuissa matkaan] toa poiga? (Paatene, KKS s.v. -ko, -kö)
 'monentenako hän lähti [hiihtokilpailuissa matkaan] tuo poika?'
äjjänkö tuli yhellä kertoa? (Vuokkiniemi, KKS s.v. -ko, -kö)
 'paljonko tuli yhdellä kertaa?'
 (10) *äjjäš 'mones' (Uhtua, KKS s.v. äjjäs)*
äiäš, äiännen (Rukajärvi, KKS s.v. äjjäs)

Lyydiläismurteet:

- (11) *äig_ol'i rahvast 'paljonko oli kansaa?'* (Sununsuu, LMS s.v. äij)
äjjängi r'ämä hebo šeižuu ['maksaa']? (Mp.)
äigi ['montako'] last on kod'is? (Mp.)
äjjäyg_otat kouras ['rekimatosta']? (Sununsuu, LMS s.v. -gi)
äig on šille vu-ot' 'kuinka vanha olet?' (Bošinkylä, LMS s.v. äij)
äigi igad, vuott_on šille ['sinulla']? (Pälärvi, LMS s.v. äij)
äjjässig vaz'àz on lèhm 'monettako kertaa lehmä on tiineenä?' (Tiudia, LMS s.v. äij)

▷

Vepsä:

- (12) *äjak, äjik, ejak* 'paljonko' (SKES s.v. *äjjä*)
äjäsik hän andoo lehman? 'paljostako hän antoi lehmän?' (Kettunen 1943: 532)
hän ii bašind äjädik kesked hän tyrmhä ištut' 'hän ei sanonut, montako henkeä hän vankilaan istutti' (Kettunen mts. 533)
äjag arvod? 'paljonko hintaa (pässillä)?' (Kettunen mts. 533)
äjasis myjd boranan? 'paljostako myit pässin' (Kettunen mts. 533)

Kiinnostavaa on, että lähisukkielistä löytyy tietoja vielä muidenkin määrää tai mitattavaa ominaisuutta ilmaisevien sanojen esiintymisestä puheena olevassa kysymysrakenteessa. Vuonna 1999 on karjalan kielen kysymysrakenteiden tutkija merkinnyt Paanajärveltä muistiin lauseen 13.

- (13) *pitältikö sinä tikutat sukkuo?* (Truve 2001: 305)

Sanakirjoista löytyy lisää esimerkkejä. Karjalankielinen *loitoško* (esimerkki 14) vastaa merkitykseltään suomen *kauasko*-muotoa, lyydiläismurteinen *pit'kigi* (15) on puolestaan suomen *pitkähkö*-muodon vastine.

- (14) *loitoško tahod männä?* (Tunkua, KKS s.v. *-ko, -kö*)

- (15) *pit'kigi matka oq?* (Tiudia, LMS s.v. *-gi*)

Useita vepsänkielisiä esimerkkejä (kohta 16) on Kettusen (1943) lauseopillisen tutkimuksen luvussa, jossa esitellään kysymyspartikkelin käyttöä.

- (16) *pahoon'ik mä söin?* 'kovastiko minä söin?' (mts. 533)
kzy piga'ik hänen [saharan] tobad 'kysy, pianko ne sitä [sokeria] tuovat' (mp.)
edhakšik tönđyjtaj metsša? 'kauaksiko menitte (työnnyitte) metsään?' (mp.)
hätkenik astud? 'kauanko astut?' (mp.)
kal'hesikk os'tit? 'kalliistako ostitte?' (mts. 534)

Nämä esimerkit riittänevät osoittamaan, että kysymyspartikkelin liittyminen määrää ja mitattavaa ominaisuutta ilmaiseviin sanoihin on yleistä ainakin karjalassa ja vepsässä. Vatjasta on tietoja sekä liitteellisistä että liitteettömistä muodoista. Koska virossa suomen *-kO*-kysymyspartikkelin etymologisesta vastineesta on vain jäänteitä (Lauri Hakulinen 1979: 593), viroa ei voi käyttää apuna todisteltaessa *-kO*-liitteellisten ja liitteettömien kysymysmuotojen keskinäistä diakronista suhdetta.

KYSYMYSLIITTEETTÖMÄT MUODOT

Branch perustaa selitysmallinsa ennen kaikkea kysymysliitteettömien *monta-*, *mones-* ja *paljon-*muotojen levikkiin. Hän ei kuitenkaan selitä, miten jonkin variantin esiintyminen kolmessa kielimuodossa — vatjassa, inkeroisissa ja suomen kaakkoismurteissa — voisi osoittaa variantin edustavan alkuperäisempää kantaa muissa kielimuodoissa esiintyviin

variantteihin verrattuna. Eikö kehitys ole voinut kulkea yhtä hyvin juuri näissä kielimuodoissa samaan, lähtökohdasta poikkeavaan suuntaan? Pelkästään muutaman kysymysmuodon eri varianttien — kysymysliitteellisten ja -liitteettömien — tarkastelu ei nähdäkseen voi paljastaa, millaisen laajemman kysymysrakennesysteemin osia nämä ovat. Jo edellä esittelemäni tiedot sukukielissä esiintyvistä kysymyspartikkelin sisältävistä kysymysmuodoista osoittavat, että kysymyspartikkelittomuus on määrään tai mitattavaan ominaisuuteen kohdistuvissa kysyvissä rakenteissa selvästi harvinaisempaa kuin kysymyspartikkelin mukanaolo. Vasta suhteuttamalla kysymysrakenne kielen tai murteen tyypillisiin tapoihin muodostaa erilaisia kysymystyyppejä (hakukysymyksiä, fokuosoituja ja fokuoimattomia vaihtoehtokysymyksiä) voidaan tehdä luotettavampia diakronisia päätelmiä. Tästä syystä jätän vatjan ja inkeroisurteiden liitteettömien *monta*-muotojen selittämisen tulevan tutkimuksen tehtäväksi ja puhun vain paremmin tuntemistani suomen kaakkoismurteista.

Kaakkoismurteiden liitteettömille kysymysmuodoille löytyy mielestäni uskottava selitys, kun tarkastelee *-kO*-liitepartikkelin alueellista variaatiota kokonaisuutena. Tämälleen samalla kaakkoisella alueella, jossa puheena olevia liitteettömiä kysymyslauseita suomen murteissa tavataan, kysymysliitteettömyyttä esiintyy kahdessa muussakin tapausryhmässä: rakenteessa *otat sie* 'otatko sinä' ja disjunktiiivisella *vai*-konjunktioilla alkavissa vaihtoehtokysymyksissä (ks. Forsberg 1992). *Monta*-kysymystyyppi voidaan luontevasti liittää niiden yhteyteen.

Kaakkoismurteissa kysymyspartikkelilla näyttää olevan taipumus kadota niistä rakenteista, joissa sitä ei enää välttämättä tarvita kannattelemaan kysyvää funktiota. Tämän taipumuksen taustalla olevat syyt liittyvät todennäköisimmin puherytmiin, jonka vaikutukseksi monet kaakkoismurteissa tapahtuneet äännekehitykset lienevät selitettävissä. Rapola (1969: 142) puhuu kaakkoismurteille ominaisesta painon vaihteluun kytkeytyvästä äännekehityksen jakautumisesta, joka kuvastuu monissa murrepiirteissä (esim. *verkkoo* ~ *verkkuo* ~ *verkkuu* eikä *verkkova*, kuten savolaismurteissa). Sananmuotojen lopussa tapahtuneita äänteellisiä kulumisilmiöitä ovat muun muassa loppu-*i:n* ja *-a:n* heitto sekä loppu-*n:n* kato. Myös *-kO*-kysymyspartikkeli on kulunut äänteellisesti: kaakkoismurteissa sen yleisimpiä variantteja ovat *-k* ja *-ks* (Forsberg 1994; SMS s.v. *-ko*, *-kö*), jotka ovat vähentäneet sananmuotojen tavulukua kaakkoismurteiden puherytmiin sopivaksi. Branch puhuu rytmin sijaan puhenopeudesta: hänen mukaansa kaakkoismurteet olisivat muita murteita nopeatempoisempia, ja tällä voitaisiin selittää se, että *monta*- ja *paljon*-muodot olisivat säilyneet kysymysliitteettöminä. Omassa selitysmallissani katson prosodian vaikuttaneen *montako*- ja *paljonko*-muodoissa *-kO*-partikkelin katoamista edistävästi.

Miten nykypuhekielessä esiintyvät liitteettömät kysymysmuodot (*monta*, *paljon*, *kauan*; ks. esim. ISK s. 1594) sitten selittyvät? Branchin (2005: 23) mukaan ne ovat »toinen asia» kuin kaakkoismurteiden vastaavat muodot, joiden iäkkyyttä hän artikkelissaan korostaa. Vaikka Branch viittaa myös nykypuhekielen osalta nopeaan puheeseen, hänen päätelmänsä ovat erilaisia kuin kaakkoismurteiden osalta: nykypuhekielessä »pikapuheisuus» on Branchinkin mukaan vaikuttanut kysymysliitteen katoamiseen, kun taas kaakkoismurteissa hän katsoo sen edistäneen muodon pysymistä kysymysliitteettömänä (mp.). Käsitelmäni mukaan nykypuhekielessä, esimerkiksi Helsingin seudun puhekielessä, esiintyvä kysymysmuotojen liitteettömyys on selitettävissä samalla tavalla kuin kaakkoismurteissakin, ja osaltaan se voi olla itäistä vaikutustakin: liitteettömyys koskee paitsi *monta*- ja *paljon*-alkuisia kysymyksiä myös *otat sä* -rakennetta (ks. Forsberg 1994).

▷

Kommentoimatta ovat vielä Gananderin sanakirjan liitteettömät *monta*-esiintymät, joiden Branch katsoo niin ikään olevan todisteita *monta*-sanankäytöstä alkuperäisestä kysyvistä merkityksestä. Ensiksikin on huomattava, että Gananderin *monta*-lauseet esiintyvät eri sana-artikkeleissa (löydettävissä Nuutisen vuonna 1997 toimittaman hakemiston avulla) eikä yksikään niistä ole edustamassa *moni*- tai *monta*-sanankäyttöä. Kaikissa tapauksissa *monta* esiintyy lausekkeen osana (*Monta kassialleiwiskätälriunaa* jne.) eikä itsenäisenä (vrt. esim. *Monta sait?*). Kaikkien 14 lauseen funktio ei ole itsestään selvästi kysyvä, niin kuin Branch olettaa: hän on itse lisännyt viiteen *monta*-alkuiseen lauseeseen kysymysmerkit »lukemisen helpottamiseksi» (2005: 15). Vaikka lauseiden asiasisällön perusteella kysyvä funktio tulee ensimmäisenä mieleen, ainakin osa *monta*-alkuisista lauseista voisi olla myös — mikäli ne perustuvat spontaaniin puheeseen — vastauksen asemassa olevia väitelauseita (esim. *Painaaako sen paljonkin? Monta ('useita') luotia se painaa.*).

Siinäkin tapauksessa, että Gananderin *monta*-alkuisia lause-esimerkkejä pidettäisiin kysymyslauseina, niiden samankaltaisuus voisi viitata jonkinlaiseen yleistyksen. Jos liitteettömän kysyvä *monta* olisi ollut yleinen 1700-luvulla muissakin kuin kaakkoismurteissa, kuten Branch pääättelee, siitä pitäisi näkyä vielä jälkiä muissakin murteissa. Niitä ei kuitenkaan ole. *Montako*- ja *monta*-kysymyksillä on selvät levikkialueet: liitteettömiä *monta*-kysymyksiä esiintyy vanhastaan vain yhtenäisellä kaakkoisella alueella. Kuten edellä olen osoittanut, *onko kello monta* -tyyppiset kysymykset, joita muissakin murteissa esiintyy, eivät ole peruste olettaa *monta*-sanalle alkuperäistä kysyvää merkitystä.

Branch ei kirjoituksessaan kovin selvästi sano, miksi hän olettaa *-ko*-liitteen tarttuneen ensiksi nimenomaan *monta*-muotoon ja vasta sen antaman mallin mukaan muihin määrää tai mitattavaa ominaisuutta ilmaiseviin sanoihin. Ilmeisesti vatjaa koskevat tiedot ja Gananderin esimerkit liitteettömistä *monta*-muodoista ovat vaikuttaneet tähän; kysyvistä *paljo(n)*-muodoista ei Gananderin sanakirjassa ole esimerkkejä. Toisaalta Branch (2005: 22) kuitenkin arvelee, että myös *paljo* ja *mones* olisivat olleet — vatjan esimerkkien perusteella — alkuaan liitteettömiä kysymyssanoja.

MONTAKO-KYSYMYSTYYPPISSÄ ESIINTYVÄT SANAT SUOMEN KIELESSÄ

Mitkä muut suomen kielen sanat sitten esiintyvät käsiteltävänä olevassa kysymysrakenteessa? Branch luettelee *montako*- ja *paljonko*-muotojen lisäksi seuraavat: *kauanko*, *kaukanako*, *kaukaako* ja *kauasko*, eräät nominat — muun muassa *moniko*, *monesko* — eri sijamuodoissaan ja Nykysuomen sanakirjan mainitsemat *vanhako*, *pitkähkö* ja *suuriko*-muodot. Oman kielitajunsa perusteella hän pitää mahdollisina myös muotoja *laajako*, *laajaltiko* ja *korkeako*. Koska Branch on tutkinut systemaattisemmin vain sanojen *monta*, *mones* ja *kauka*- esiintymistä, halusin selvittää, onko kysymysrakenteen rajoittunut murteissa ja muussa puhekielessä pienempään sanajoukkoon kuin kirjakielessä, mihin intuitioni viittasi; esimerkiksi muodot *vanhako*, *pitkähkö* ja *suuriko* eivät tuntuneet hakukysymysfunktiossa kansanomaisilta.

Kävin läpi Muoto-opin arkiston kokoelmat liitepartikkelien (signumin 894) kohdalta, tein sanamuotohakuja myös digitaalisesta MA:sta ja etsin käsiteltävänä olevat rakenteet SKN-sarjan vihkoista; tarkastin myös SMSA:n kokoelmat muutamien sanojen kohdalta (*kauka*-sanue, *paljo*, *paljon*, *vanha*, *pitkälti*). Lisäksi kävin läpi kahden haastattelijan kysy-

myksiä kahdesta murrekirjasta (kainuulaissyntyisen Alpo Räisäsen kysymyksiä Kuhmon murrekirjasta ja satakuntalaissyntyisen Pertti Virtarannan kysymyksiä Karkun murrekirjasta). Selvittääkseni rakenteen esiintymistä nykypuhekielessä poimin *montako*-tyypin esiintymät osasta Kotuksen asiointikeskusteluhankkeen aineistoa (273 asiointia neljältä eri paikkakunnalta).⁴ Tein myös hakuja Internetistä, joistakin Kielipankin sanomalehtiaineistoista sekä Historiallisesta sanomalehtikirjastosta.

Aineiston perusteella murteissa selvästi yleisimpiä ovat *montako* ja *paljo(n)ko*, joiden ohella kysymystyypissä esiintyy *moni*-kantaisia sanoja. MA:n kokoelmassa kysymystyypistä on esimerkkejä kaikista muista päämurteista paitsi lounaismurteista; selvästi eniten niitä on savolaismurteista. SKN-sarjassa esiintyy haastateltavien puheessa yhteensä vain 35 kysymystyypin esiintymää. Niistä 21 on *monta(ko)*-muotoja (esimerkki 17), 4 *paljoko*-muotoja (esimerkki 18); loput ovat *moni*-kantaan perustuvia (esimerkki 19): *monen(ko)* (2 esiintymää), *mon(n)e(e)sko* (5 esiintymää), *monenteen* (1 esiintymä) ja *monivuotinen(ko)* (2 esiintymää). (Muotojen alueellinen jakauma näkyy sivulla 387 esitetystä taulukosta.) Esiintymiä on kaikista muista murteista paitsi lounaismurteista (lounaisista välimurteista on yksi), eteläpohjalaismurteista ja peräpohjalaismurteista. Puolet esiintymistä on savolaismurteista.

(17) H: *Millonka olitta siellä Kankarissa?*

K: *montako vuotta hänestä lienöö. kyllähän siitä soattaa, onko se nelisev vuotta. on siitä neljä.* (Sotkamo, SKN 28: 72)

(18) *ne tuli aina kyssyy sitte, [ot]tivat siihen sarveen kiini että »paljoko sarvi maksaa»* (Juupajoki, SKN 41: 7)

(19) *en (min_t niis) sitä jaksam muistoom monneesko, vuosi siit ol aekkoo* (Pielisjärvi, SKN 43: 48)

Branch kertoo löytäneensä SMSA:n kokoelmista runsaasti esimerkkejä myös muodosta *kauanko* ja päätelee, että muoto tunnetaan koko maassa. Niukemmin esimerkkejä oli löytynyt muodoista *kaukaako*, *kaukanako* ja *kauasko*. Samojen kokoelmien pohjalta toimitetun SMS:n *-kO*-artikkelissa mainitaan kohdassa »kiteytyntä ja muuta käyttöä» vain muodot *paljonko*, *montako* ja *kauanko*. *Kauka*-kantaiset muodot vaikuttavat kuitenkin MA:n kokoelmien ja murrenäytteiden perusteella tässä kysymystyypissä erittäin harvinaisilta. Suurin osa löytämistäni tapauksista on retorisia kysymyksiä, joissa näitä muotoja ei voi tulkita hakukysymyksiä aloittavia kysymyssanoja vastaaviksi; palaan näihin rakenteisiin tuonnempana. Vain viidessä tapauksessa rakenteen voi tulkita 'kuinka kauan'-merkityksiseksi (esimerkit 20–22).

(20) *min em muista kauvasko ('kauanko') sem pit olla.* (Vermlanti, SMS)

(21) *kauonko lie siinä maannu ku seleves lähtemhän* (Sodankylä, MA)

(22) *kauvanks miä nyt olinkaan siäl [Inkeröisissa] töissä – – [opas muistelee].* (Kymi, MA)

⁴ Olen karkeistanut ja yhdenmukaistanut murrearkistoista ja litteraatioista poimimieni esimerkkien transkriptiota.

Koska näytti siltä, että eri aineistot antavat erilaisen kuvan muotojen *kauanko*, *kaukaako*, *kaukanako* ja *kauaksiko* esiintymisyleisyydestä *montako*-kysymystyyppissä, kävin läpi vielä Branchin käyttämän aineiston SMSA:n yhdyskokoelmasta. Muodosta *kauanko* on kyllä runsaasti tietoja, noin 80 esimerkkiä, mutta valtaosassa niistä *kauanko*-muoto ei ole merkityksessä 'kuinka kauan', vaan lauseet ovat retorisia kysymyslauseita. Suurin osa tiedonannoista on maallikkojen kahteen kyselyyn antamissa vastauksissa, eivätkä ne edusta siten spontaania puhetta. Aitoja esimerkkejä murteissa esiintyvistä 'kuinka kauan'-merkityksisistä *kauanko*-muodoista on SMSA:ssa vain seitsemän, joiden lisäksi on yksi 'kauanko'-merkityksessä oleva *kauasko*-tieto (esimerkki 20 edellä). Nämä esimerkit ovat eri murteista; savolaismurteista niistä ei kuitenkaan ole yksikään. Esiintymien vähäisyys näyttääkin liittyvän osittain *kauan*-adverbin levikkiin: SMS:n mukaan adverbista *kauan* ('pitkän aikaa, pitkään') on niukasti tietoja Pohjois-Pohjanmaalta, Pohjois-Suomesta ja Kainuusta. Myös adverbien *kauas*, *kaukaa* ja *kaukana* esiintymisessä on alueellista vaihtelua: SMS:n mukaan niistä on enemmän arkistotietoja länsi- kuin itämurteista. *Kaukaako*-alkuisista kysymyksistä SMSA:ssa on vain neljä keksittyä esimerkkiä, samoin *kauaksiko*-muodoista. Ainoa *kaukanako*-esiintymä on spontaanista puheesta, mutta se edustaa retorista kysymystä, joihin palaan tuonnempana.

Näiden tietojen valossa vain *kauanko*-muodon käyttöä hakukysymystä vastaavassa merkityksessä ('kuinka kauan') voi pitää ehkä jossain määrin kansanomaisena, mutta aivan selvää sekään ei ole. Muodon esiintymistä useimmissa murteissa ei sinänsä voi epäillä, mutta se, mikä näiden lausumien funktio on ollut, ei ole kontekstittomien (ja useimmiten keksittyjen) esimerkkien perusteella aina pääteltävissä. Se, että suurin osa kaikista *kauanko*-esimerkeistä on retorisia kysymyksiä, vahvistaa käsitystä siitä, että *kauanko*-muoto ei ainakaan kaikissa murteissa ole samassa määrin kiteytynyt hakukysymystä vastaavaan funktioon kuin *montako*- ja *paljonko*-muodot.

Muiden sanojen esiintymisestä puheena olevassa kysymysrakenteessa ei ole löytynyt murreaineistoista (MA, SKN) yhtään spontaanin puheen esimerkkiä. SMSA:sta katsoin kokeeksi *pitkälti*- ja *vanha*-sanojen esimerkkiaineiston. *Pitkältikö*-muodoista ei ollut yhtään tietoa. *Vanhako*-muodoista löytyi neljä esiintymää. Kaksi niistä on retorisia kysymyslauseita, joissa *vanhako* ei vastaa merkitystä 'kuinka vanha' vaan implikoi merkitystä 'ei todellakaan vanha'; kaksi muuta esimerkkiä (23, 24) ovat maallikkovastaajien keksimiä.

(23) *Vanhako toi teitil lapsenne o?* (Teisko, SMSA, Aino Tanhuamäki 1971)

(24) *Vanhaks tiä ruuna o? Vanhaha se o ku taivas.* (Räisälä, SMSA, Matti Räsänen 1965)

Esimerkin 24 yhteyteen tiedonantaja on selittänyt sanan *vanha* merkitykseksi 'ikä hevonen'. Sekä tämä selitys että kysymykseen annettu vastaus viittaavat siihen, ettei *vanhaks*-lausetta voi tässäkin pitää hakukysymystä vastaavana. Sellaisia muotoja kuin *vanhako*, *isoko*, *suuriko*, *korkeako*, *laajako* ei liene siis murteissa koskaan käytetty merkityksessä 'kuinka vanha', 'kuinka iso' ja niin edelleen. Yksittäiset tiedot SMSA:n kyselyvastauksissa voivat selittyä kirjakielen vaikutukseksi.

Kotuksen asiointikeskusteluaineiston perusteella *montako*-kysymystyyppi on nykypuhekielessä rajoittunut leksikaalisesti samalla tavalla kuin murteissa: siinä esiintyy vain

kolme kantaa (tai neljä, jos *monta*-sanaa ei pidetä Branchin tapaan *moni*-sanueeseen kuuluvana). Aineistosta löytyi 56 kysymystyyppin esiintymää, jotka jakautuvat seuraavasti: 32 *paljo(n)(ko)*-muotoa, 11 *monta(ko)*-muotoa, 9 muuta *moni*-kantaan perustuvaa muotoa ja 4 *kauan(ko)*-muotoa (esimerkit 25–28). Alueellisesti muodot jakautuvat tasaisesti lukuun ottamatta harvinaisimpia *kauan(ko)*-muotoja, jotka esiintyvät Etelä- ja Länsi-Suomessa tallennetussa asiointipuheessa. Kysymysliitteettömiä esiintymistä on 15, eivätkä ne rajoitu alueellisesti, sillä niitä on niin etelä-, länsi-, itä- kuin pohjoissuomalaisessakin asiointipuheessa (esimerkki 28).

- (25) Virkailija: *paljokos sulla on ollut niitä tuloja.*
 Asiakas: *no mull on ollut kaheksantoistuhatta et seittemäntoistuhatta seitsemänsataa.*
 (Kotus/ Kela T1000, Helsinki)
- (26) Virkailija: *ja tuota, onko siinä sitten, mt nyt sitte ollu montako kertaa viikossa teillä on sitä* [terapiaa].
 Asiakas: *sitä on niinku kaks kertaa viikossa.*
 (Kotus/Kela T202, Peräpohja)
- (27) [Asiakas kertonut aiemmista imetyskokemuksistaan.]
 Terv.hoitaja: *kauankos sitte häntä imetit?*
 Asiakas: *öö kymmenen kuukautta sitte ihan*
 (Kotus/Äitiysneuvola T143, Sydän-Häme)
- (28) Myyjä: *koska se [asiakkaan kehitettäväksi jättämä filmi] pitää olla valamis.*
 Asiakas: *paljo kello (nyt_o),*
 Myyjä: *kello o varti yli, kymmenen.*
 Asiakas: *mtjaa,*
 Myyjä: *tunnissa vai,*
 Asiakas: *(no) tunti. panna tunti*
 (Kotus/Kioski T475, Peräpohja)

Yleiskielessä kysymystyyppi näyttää sitä vastoin olevan avoin kaikille määrää tai mitattavaa ominaisuutta ilmaiseville sanoille. Vaikka kirjoitetun kielen aineistoissa tavallisimpia ovat samat muodot kuin murteissakin, myös lukuisista muista ryhmään kuuluvista sanoista löytää hauilla esimerkkejä.

Internet-sivuilla, joiden kielimuodot vaihtelevat puheen jäljittelystä muodolliseen kirjakieleen, ylivoimaisesti käytetyimpiä ovat samat muodot kuin murteissa ja puhekielessäkin (elokuussa 2005 tehtyjä Google-hakuja): *paljonko* (110 000 osumaa), *montako* (83 000) ja *kauanko* (73 800). Tuhansia osumia saivat myös muodot *moniko* (9 800) ja *monesko* (7 530) ja vähintäänkin satoja useimmat *moni*-sanana taivutusmuodot ja johdokset, esimerkiksi *moneltako* (1470), *moneenko* (781), *monellako* (669), *monessako* (561), *monestiko* (552). Kaikki muotojen esiintymät eivät kuitenkaan edusta puheena olevaa kysymystyyppiä, vaan joukossa on myös selviä vaihtoehtokysymyksiä (esim. *Liian paljonko?*); lisäksi hakutuloksissa toistuvat samat esiintymät, joten luvut ovat vain suuntaa antavia.

Muiden määrää tai ominaisuutta ilmaisevien sanojen *-ko*-liitteisten esiintymien määrät vaihtelivat yhdestä joihinkin satoihin. *Kauka*-kantaiset muodot ovat *kauanko*-muotoja

lukuun ottamatta melko harvinaisia: *kaukanako*- ja *kauasko*-muodoista löytyi lähemmässä tarkastelussa vain muutamia kymmeniä ja *kaukaako*-muodoista alle kymmenen *montako*-kysymystyyppin esiintymää. Eniten tapauksia tuli esiin muodoista *pitkäänkö* (n. 90), *pitkäkö* (n. 60), *pitkällekö* (n. 40), *suuriko* (n. 50), *vanhako* (n. 30) ja *useinko* (n. 30). Seuraavista hakemistani muodoista tapausten määrä jäi alle kymmeneen: *suurelleko*, *isoko*, *isonko*, *laajako*, *nopeako*, *nopeastiko*, *kovaako*, *korkeako*, *kallisko*, *arvokasko*, *halvallako*, *hienoko*, *paksuko*, *syvällekö*, *korkealleko*. Esimerkki 29 on harrastajien keskustelusta, esimerkki 30 tenttikysymyksistä ja esimerkki 31 yksityisellä kotisivulla olevasta testistä. Aivan kaikista kokeilemistani sananmuodoista ei esiintymiä tullut vastaan. Tällaisia muotoja ovat esimerkiksi *leveäkö*, *painavako*, *edullinenko*, *tiheäänkö*, *laajalleko*.

(29) [Keskustelut → Polttisautot → Nitro RS4 3]

Hobbylinna: ***Kovaako tämä kulkee?***

Erkhardt: *Suoraan boksista noin 50-60 kilometriä tunnissa. Virittämällä vielä huomattavasti kovempaan.*

(www.hobbylinna.fi/forum.php?action=view&topic=30&cat=1)

(30) 2. *Metallirakenteiden läpivalaisuun käytetään röntgensäteilyä, jonka energia on 100 keV.*

a) ***Paksuko alumiinikerros vaimentaa 90 % siihen tulevasta säteilystä?***

b) ***Paksuko vaimennuskerros tarvitaan, jos absorbaattori onkin lyijyä?***

(www.ltky.lut.fi/tentit/Sahkotekniikka/moderni_fysiikka/2002_15_11_valiko2.pdf)

(31) 9. ***Useinko harrastat liikuntaa (aktiivisesti)?***

- *yli 5 kertaa viikossa*
- *3–4 kertaa viikossa*
- *1–2 kertaa viikossa*
- *harvemmin*

(www.zambe.net/testi/testi.cgi)

Mitä sanoja kysymystyyppissä on esiintynyt kirjakielen historian aikana? Branchin selvityksen mukaan (2005: 18–19) vanhan kirjasuomen ajalta on tietoja vain muodoista *monta(ko)*, *mones(ko)*, *paljonko*, *kauanko* ja *kauasko*. Tekemieni hakujen perusteella 1800-luvun sanomalehdissä (ennen vuotta 1891 julkaistuissa) *montako* ja *paljo(n)ko* ovat yleisiä (n. 850 *montako*-esiintymää, n. 780 *paljo(n)ko*-esiintymää); sen sijaan muista *moni*-kantaan perustuvista muodoista (mm. *monesko*, *monellako*, *monessako*, *monestiko*) esiintymiä on yhteensä vain joitakin kymmeniä. Lähemmin tutkimieni sadan esiintymän perusteella *montako* ja *paljonko* esiintyvät 1800-luvun sanomalehtikielessä muutamaa poikkeusta (retorista kysymyslausesta) lukuun ottamatta nykykielisessä merkityksessä. Varhaisimmat aineiston *paljonko*-esiintymät ovat 1820-luvulta (esimerkki 32) ja *montako*-esiintymät 1830-luvulta (esimerkki 33).

(32) — ; *sen tähden ei pidä tästedes kellenkään ilmoittaman paljonko panttia Bankista löytyy.* (HSK/Turun Wiikko-Sanomien 16.3.1822 s. 44)

(33) —»*Onko sinulla tyttäireitä?*» —»*On kyllä.*» —»***Montako?***» —»*Kaksi.*» (HSK/Oulun Wiikko-Sanomien 2.11.1833 s. 4)

Myös *kauanko*-muodoista esiintymiä on kohtalaisen paljon (noin 170), varhaisimmat niistä 1830-luvulta (esimerkki 34), ja parikymmentä esiintymää on myös muista *kauka-*kantaan perustuvista muodoista (*kauasko, kauaksiko, kaukaako, kaukanako*). Lähes kaikki *kauanko*-muodot esiintyvät merkityksessä 'kuinka kauan' (ks. myös esimerkkiä 36).

(34) [Tarina.]

– – *kysyi hän siltä tawallisesti kolme seuraawaa kysymystä: »Kuinka wanha sinä olet? **Kauwanko sinä olet palwellut?** Saatko sinä oikeen ulos palkkasi ja munteerinkisi?»*

(HSK/Oulun Wiikko-Sanomia 4.11.1837 s. 4)

Kysymystyyppi ei ole 1800-luvun lehtikielessä leksikaalisesti yhtä rajoittunut kuin murteissa, muttei toisaalta vielä yhtä avoin kuin nykykielessä. Eniten esiintymiä (noin 80) on löytynyt adjektiivin *suuri* taivutusmuodoista (*suuriko, suurtakeo, suurenko, suureenکو, suurellako, suuriako, suureksiko, suuressako*); varhaisimmat niistä ovat 1860-luvulta (esimerkki 35).

(35) *Howinhaltiat tekee yhteenwedon kuinka paljo heidän howissaan on henkilöitä, paljonko karjaa joka laadusta, ja paljonko menee niiden nuotiseksi elatukseksi; kuinka paljo ryytimäassa on hedelmäpuita; suuriko on niistä hyöty vuosittain; montako ja minkälaista wapriikia hänellä on – – ; sekä suuriko on ollut tulos.*

(HSK/Sanomia Turusta 11.6.1869 s. 2)

Joitakin kymmeniä esiintymiä on myös adjektiivista *pitkä* (*pitkähkö, pitkänkö, pitkääkö, pitkäksikö, pitkältäkö*). Muutamia esiintymiä on lisäksi adjektiiveista *vanha* (*vanhako, vanhojako*) ja adverbista *usein* (esimerkki 36) sekä yksittäiset esiintymät muodoista *isoonko, syväänkö ja laajalleko*. Muista hakemistani sananmuodoista esiintymiä ei löytynyt (*isoko, nopeako, nopeastiko, kovaako, korkeako, korkealleko, kallisko, arvokasko, halvallako, hienoko, paksuko, syvällekö*).

(36) [»Weturin kuljettaja«]

[– –] *Radalle on joka wirstalle tolppia asetettu, joita tarkastamalla kuljettaja päiwäsillä näkee, kaukanako hän on määrän päästä. Kello kädessä laskee hän, **useinko sellaisen tolpan ohi mennään.** Jos wertailu esim. näyttää siihen tarwittawan minuutin, kulkee juna 60 wirstan wauhdilla.*

(HSK/Tampereen Sanomat 3.9.1885 s. 3)

LAUSEKEKYSYMYKSISTÄ HAKUKYSYMYKSIKSI

Siirryn nyt esittelemään omaa näkemystäni siitä, miten *montako*-kysymystyyppi on syntynyt ja kehittynyt.

Viimeaikaisessa kieliopillistumisen tutkimuksessa on kiinnitetty erityistä huomiota frekvenssin rooliin (Bybee ja Hopper 2001; Bybee 2003). Bybee muotoilee koko kieliopillistumisen määritelmän uudelleen siten, että se korostaa toiston merkitystä: kieliopillistuminen on prosessi, jossa toistuvasti käytetyt sanojen tai morfeemien jaksot automaattistuvat itsenäisesti prosessoiduiksi yksiköiksi. Tiedot puheena olevan kysymystyyppin

▷

esiintymien yleisyydestä eri aineistoissa viittaavat siihen, että sen kieliopillistuminen on saanut alkunsa rakenteista, joissa kysymyspartikkeli *-kO* on liittynyt sanoihin *monta* ja *paljo(n)*.

Kehityskulun hahmottamiseksi kannattaa pohtia, millaisissa lause- ja keskusteluyhteyksissä *-kO*-kysymyspartikkeli olisi voinut luontevalla tavalla toistuvasti liittyä määrää ilmaiseviin sanoihin. Kieliopilliset rakenteet eivät synny tyhjästä eivätkä sattumanvaraisesti, vaan muutokset tapahtuvat aina spesifisissä morfosyntaktisissa ja pragmaattisissa konteksteissa (ks. esim. Traugott ja Dasher 2002).

Yksinkertainen ratkaisu on mielestäni se, että *montako-* ja *paljonko-*alkuiset kysymykset ovat alkuaan olleet lausekealkuisia vaihtoehtokysymyksiä, joissa kysyvyys on kohdistunut asiointilan paikkansapitävyyteen. Lausekekysymyksiä on kahta tyyppiä, fokuoimattomia ja fokuoituja (ks. ISK s. 1598–1600); *montako-*tyyppi olisi edustanut näistä jälkimmäistä. Fokusoiduissa lausekekysymyksissä kysyvyys kohdistuu vain *-kO*-liitteelliseen osaan kysyjän ollessa selvillä lauseen muun osan todenperäisyydestä. *Montako-*tyypin kysymykset olisivat siis olleet samaa tyyppiä kuin muutkin nominausekkeella alkavat fokusoidut kysymykset (esimerkki 37), joihin odotuksenmukainen minimivastaus on ollut kysytyn lausekkeen toisto tai dialogipartikkeli (ks. Lauri Hakulinen 1979: 592–593; ISK s. 1147–1152, 1598–1599). Tällaisiin kysymyksiin odotetaan myönteistä vastausta; kysymykset toimivat arvauksina tai päätelminä, joihin myönteiset vastaukset antavat vahvistuksen (ks. ISK s. 1599).

- (37) *Ailiko se oli? Aili. ~ Niin.*
Viisikö niitä oli? Viisi. ~ Niin.

Vrt.

Montako (‘useako, useitako’) *niitä oli? Monta. ~ Niin.*
Paljonko *niitä oli? Paljon. ~ Niin.*

Indefiniittisen määrän todenperäisyyden kysyminen on kuitenkin pragmaattisesti erilaista kuin vahvistuksen hakeminen vaikkapa tarkkaa määrää (*viisikö*) tai referentin identiteettiä (*Ailiko*) koskeviin kysymyksiin, joiden vastausvaihtoehdot ovat selvemmin polaariset: myöntö tai kielto. Kun kysymys kohdistuu indefiniittisen määrän paikkansapitävyyteen, on tavallista, että vastaaja mahdollisen myönnön lisäksi tarkentaa tai selvittää tuota indefiniittistä määrää; tämä oli esillä jo *onko niitä monta* -tyyppisten kysymysten tulkintaa pohdittaessa. Niinpä edellä esittämäni vastausvaihtoehto *montako*-kysymykseen (*Monta. ~ Niin.*) ei todellisessa kielenkäytössä ole välttämättä ollut tyyppillinen, vaikka se olisi ollut mahdollinen.

Seuraavat murreaineistoista löytämäni harvinaisehkot esimerkit tukevat tekemääni oletusta, että indefiniittistä määrää on varhemmin voitu kysyä myös fokusoiduilla lausekekysymyksillä, vaikka *montako-* ja *paljonko-*muotoja ei enää sellaisiksi voida katsoa; ne ovat kaikissa murteissa kiteytyneet hakukysymystä aloittavan kysymyssanan funktioon. Kaikki löytämäni tapaukset ovat pohjalaismurteista ja Kainuun murteista, joista jälkimmäisten on todettu olevan konservatiivisia monissa piirteissä (Räisänen 1998: 202–203; Forsberg 1998: 299–300). Esimerkissä 38, joka on Kuhmon murrekirjasta, haastateltava vahvistaa ensin kysyjän oletuksen toistovastauksella ja sen jälkeen tarkentaa määrää.

(38) [Haastateltavana oleva aviopari on kertonut huuhtaviljelystä.]

H: *Monta vuottako se kesti kaikkijaan?*

K1: *No, montahan se kesti. Yksi, kaksi ja kolomas vuosi se, neljäskikkö lie' olluj jo kun sitä...*

K2: *Kolomas vuosi se kun ruvis leikattiin. Ei ei, kun neljäs vuosi.*

K1: *Elähän, neljäs se oli.*

K2: *Niin niin.*

(Räisänen 1993: 16)

Tässä kysymyksessä *-kO* ei ole liittynyt *monta*-muotoon vaan sitä seuraavaan substantiiviin: kysyttävä lauseke on *monta vuotta* 'useita vuosia', siis 'useita vuosiako se kesti kaikkiaan' eikä 'kuinka monta vuotta -- '. Samanlaisia tapauksia esitellään myös SMS:ssa (s.v. *-ko, -kö*): *monta lastako niillä oli?* (Himanka), *Monen lehmän konnunko tiet* (Suomussalmi), *Monta apajaako heitit* (kysytään nuotalta tulijalta, Kemijärvi). Kohdassa 39 olevan tiedonannon mukaan myös *paljollako*-muoto on tulkittu vielä vaihtoehtokysymykseksi: sen osoittaa kysymykseen annettu toistovastaus.

(39) *Paljollako sait mökin? Paljohan siitä piti antaa --*

(Utajärvi, SMSA, J. Kemilä 1928)

Voisimme olettaa, että myös *montako*-kysymyksiin olisi alkuaan ollut mahdollista antaa myöntävä toistovastaus. Keskustelussa vastaus olisi kuitenkin harvoin jäänyt pelkäksi myönnöksi; tyypillisesti siinä olisi tarkennettu määrää. *Montako sait* olisi siis alun perin ollut sellainen kysymys, joka ei olisi hakenut yhtä tarkkaa vastausta kuin kysymykset *kuin(ka)/miten monta sait* tai *saitko miten monta*. Sen merkitys olisi ollut suunnilleen sama kuin nykyään kysymyksen *saitko montakin* 'saitko useita(kin)'. Tällaista kysymystä voi pitää vähemmän tungettelevana juuri väljämerkityksisyytensä vuoksi: vastaajalle jää valinnanvaraa sen suhteen, millä tarkkuudella hän määräästä kertoo, kun kirjaimellisesti kysymyksessä pyydetään vain myöntävää vahvistusta. Hakukysymys *kuinka/miten monta* presupponoi sen sijaan määrän paljoutta, ja monissa tilanteissa liian vahvojen oletusten tekeminen voi olla vuorovaikutuksen sujumisen kannalta ongelmallista (esim. kalareisulta palaavalle *Kuinka monta kalaa sait?*). Vuorovaikutuksellisten syiden motivoimaa voi toisaalta olla myös puhekumppanin kannalta edullisten tai suotuisien oletusten tekeminen, mikä osaltaan voi johtaa vaihtoehtokysymysten suosimiseen hakukysymysten sijasta (esim. *Saitko montakin kalaa?* vrt. *Miten tuli kalaa?*; *Hyvinkö meni?* ~ *Menikö hyvin?* vrt. *Miten meni?*).

Kun väljämerkityksiin *montako*-kysymyksiin on keskustelussa toistuvasti vastattu tarkentamalla määrää (*Montako sait? Monta, ainakin sata.*) eikä myöntövastaus ole ollut välttämätön, *montako* on alkanut kiteytyä kysymyssanan funktioon, merkitykseen 'kuinka monta' (*Montako sait? [Monta.] Ainakin sata.*) ja myöntövastauksen mahdollisuuskin on jäänyt pois. Kuulijan keskustelutilanteessa tekemät pragmaattiset päätelmät olisivat siis konventionaalistuneet ja synnyttäneet vähitellen uuden kieliopillisen rakenteen.

Kontekstuaaliseen päättelyyn perustuvien merkitysten muuttuminen koodimerkityksiksi on kieliopillistumistutkimuksissa paljon käsitelty ilmiö (ks. esim. Hopper ja Traugott 1993: 63–93). Viime aikoina on ruvettu korostamaan myös puhujan strategisen

▷

toiminnan ja keskustelijoiden välisen merkitysneuvottelun osuutta niissä kehityskuluissa, jotka johtavat kieliopillistumiseen. Traugott ja Dasher (2002) nimeävätkin semanttisia muutoksia aiheuttavan päättelyn kutsutuksi, pyydytyksi (*invited inference*). Ajatus sopii hyvin myös puheena olevan kysymysrakenteen synnyn lähtökohtiin. Fokusoitujen vaihtoehtokysymysten käyttö hakukysymysten sijaan on voinut olla määrää kysyttäessä aiemmin — samalla tavalla kuin se nykyäänkin on — puhujan puolelta strategista toimintaa. Muutoksen taustalla olisivat tämän selityksen mukaan siten vuorovaikutukselliset tekijät, kysymisen pragmatiikka.

Nyky Suomessa, sekä murteissa että kirjakielessä, *montako* on jo selvästi kiteytynyt merkitykseen 'kuinka monta'. Niinpä *-kO* ei voi enää toimia *monta*-sanana fokuointikeinona ja tällaiseen kysymykseen annettua myöntövastausta (A: *Montako sait?* B: *?Monta. ~ *Niin.*) voisi pitää vähintäänkin outona. *Montako*-kysymyksiin vastataan tutkimani aineiston mukaan samantyyppisesti kuin *kuin(ka)/miten monta* -kysymyksiin.⁵

Semanttinen uudelleenjäsenitys olisi hahmotelmani mukaan koskenut aluksi vain muutamaa ilmausta: muotoja, joissa kysymyspartikkeli *-kO* on liittynyt indefiniittistä määrää ilmaiseviin sanoihin *monta* ja *paljo(n)*. Näiden muotojen on täytynyt olla puheessa toistuvasti käytettyjä, jotta muutokselle on ollut edellytyksiä (ks. Bybee 2003). Uudelleenjäsenityksen jälkeen kysymystyyppiä on voitu analogisesti muodostaa sellaisistakin sanoista, jotka eivät ole esiintyneet puheessa yhtä taajaan (*moni* ja sen johdokset) ja joilla on spesifisempi merkitys (etäisyyttä ilmaisevat *kauan, kauas*). Kontekstirajoitukset olisivat siis vähitellen väljentyneet (vrt. mt.).

Puhutussa kielessä kysymystyyppi ei kuitenkaan ole jatkanut leviämistään enää uusiin sanoihin, mihin yhdeksi syyksi uumoilen kysymysten fokuointikeinoissa tapahtuneita muutoksia. Kirjakielessä kehitys on sen sijaan jatkunut. Vanhassa kirjasuomessa kysymystyyppi näyttää rajoittuneen samoihin sanakantoihin kuin murteissa, mutta 1800-luvulla sitä on alettu muodostaa myös sellaisista sanoista kuin *pitkä, suuri* ja *vanha*. Kontekstit ovat laajentuneet määrää ilmaisevista sanoista mitattavissa olevaa laatua ja ominaisuutta ilmaiseviin sanoihin, joille kaikille on yhteistä asteittaisuus. Kysymystyyppiin esiintymätaajuus on kasvanut uusien kontekstien myötä, ja 2000-luvun alussa kysymystyyppiä tavataan kirjoitetussa kielessä jo kymmenien muidenkin asteittaista ominaisuutta ilmaisevien sanojen yhteydessä.

Kehitykseen on voinut vaikuttaa tietoinenkin kirjakielen kehittäminen: kysymystyyppi on esitelty jo Jahnssonin (1871: 154) ja Setälän lauseopeissa (1973 [1880]: 127). Setälällä on *montako-* ja *paljonko-*muotojen ohella esimerkki myös *vanhako-*muodosta (*Vanhako olet?*), jota murteissa ei ole hakukysymysfunktiossa esiintynyt; 1800-luvun lehtikielessä siitä on jo joitakin esiintymiä. Edeltäjän esimerkeissä (Jahnsson mp.) *vanha*-sana on sijoitettu puhekielessäkin esiintyvään *joko X-kin* -rakenteeseen (*Jokos vanhakin olet?*).

⁵ Kaikkiin indefiniittiseen määrään kohdistuviin kysymyksiin voidaan luonnollisesti vastata monenlaisella tarkkuudella, mutta tässä suhteessa *montako-* ja *kuin(ka)/miten monta* -tyyppi tuskin eroavat toisistaan. Esimerkiksi A: *Kuinka/miten monta sait?* ~ *Montako sait?* B: *Viisi.* ~ *Aika monta.* ~ *Tarpeeksi.* ~ *No, en kovinkaan monta.* Vastausvaihtoehtojen tarkempaan selvittelyyn käyttämäni asiointikeskusteluaineisto on liian pieni.

AFFEKTISTEN KYSYMYSRAKENTEIDEN NÄYTTÖ

Perustelen käsitystäni *montako*-kysymystyyppin lähtökohdista vielä erällä affektiseen funktioon kiteytyneillä lauserakenteilla, joissa esiintyy määrään tai mitattavaan ominaisuuteen kohdistuvia *-kO*-liitteellisiä tai *kuin(ka)/miten X* -muotoja. Se etteivät muodot näissä ei-kysyvissä lausekonstruktioissa ole korvattavissa toisillaan, todistaa mielestäni sen, ettei niiden merkitys ole ollut aiemmin — lausekonstruktioiden kiteytymisen aikaan — vielä aivan samanlainen. Kun affektiset lausetyypit on ruvettu prosessoimaan kokonaisuuksina, ne ovat itsenäistyneet, jolloin niissä esiintyvien muotojen yhteys muissa konteksteissa esiintyviin identtisiin muotoihin on vähitellen katkennut (vrt. Bybee 2003: 617–618).

Ainakin *kauan*, *kaukana*, *kaukaa*, *paljon* ja *moni* -sanan muodot aloittavat murteissa myös sellaisia retorisia kysymyslauseita, jotka funktioltaan vastaavat affektisia toteamuksia (esimerkit 40–46); rakenteen tunnusmerkkejä ovat muun muassa *s*-liitepartikkeli ja verbiloppuinen sanajärjestys (ks. Kiuru 1977: 63–64; Forsberg 1998: 70–71). Niillä puhuja ilmaisee pitävänsä itsestään selvänä sitä, ettei kysymyksessä ilmaistu asiointila pidä paikkaansa. Kaikista murrekokoelmien (SMSA, MA) *kauanko*-esiintymistä suurin osa esiintyy juuri tällaisissa retorisisissa kysymyslauseissa.

- (40) *kaivankost mä tuål karå ’juoksen, käväisen!’* (Mynämäki, SMS s.v. *kauan*)
- (41) *mustikka-aikan kauvakos sitä keräs!* (Lappee, MA)
- (42) *meijjäl lehemät kääpi kaukana: kolomen neljäv virstam päässä. — kaukanako tuo on, utoslahtistel lehemät kulukee – – .* (Utajärvi, SMSA, J. Kemilä 1936)
- (43) *monessakos sitä [talossa] niim paljon pannujakkaa [leipoa]* (Sääminki, MA)
- (44) *moneltakos ne jout [rahat] perreelliseltä!* (Kitee, MA)
- (45) *semmonne heinä ni, paljokos sitä karttu.* (Savitaipale, MA)
- (46) *paljonkos sitä nyt tottumaton tarvihntoo [viinaa humaltuakseen]* (Juuka, SMS s.v. *-kO*)

Esimerkki 40 vastaa merkitykseltään väitettä ’en todellakaan juokse siellä *kauan*’, esimerkki 41 väitettä ’*mustikka*-aikaan sitä ei todellakaan kerännyt *kauan*’ ja esimerkki 46 väitettä ’*tottumaton* ei todellakaan tarvitse paljon viinaa humaltuakseen’. Muutkin lauseet ovat tulkittavissa vastaavalla tavalla: puhuja vähättelee implikoitua suurta määrää tai intensiteettiä. Nyky-yleiskielessä tässä rakenteessa näytävät olevan tavallisempia pientä määrää tai ominaisuuden vähäistä astetta ilmaisevat sanat; esimerkiksi ISK (s. 1610) esittelee vain sanojen *vähän*, *harva*, *harvoin* ja *kerran* aloittamat retoriset kysymyslauseet, joilla todetaan implikoitavan tarkoitetun ilmiön suhteellista yleisyyttä, esimerkiksi *Kerrankos niin käy*. Näihin rakenteisiin ei sovi tulkinta määrän tai ominaisuuden asteen kysymisestä, vaan kysyvyys kohdistuu nimenomaan asiointilan paikkansapitävyyteen. *Kauankos*-muodon tilalle ei siis sovi hyvin *kuin(ka)/miten kauan* tai *paljonkos*-muodon tilalle *kuin(ka)/miten paljon*: ?*Mitenkäs paljon sitä nyt tottumaton tarvihntoo!* Muutaman esimerkin (ks. esimerkkiä 47) retorisisista *kuin(ka) kauan*

▷

-muodoista olen kuitenkin löytänyt, mutta retorisiin *kauanko*-esiintymiin verrattuna ne vaikuttavat satunnaisilta.

(47) *Kui kauwa se makkara koira kaulas' kesteä.* (Sakkola, SMSA, A. Kallanen 1932)

Esimerkkien 40–46 kaltaisissa kiteytyneissä rakenteissa on siis nähtävissä vielä muotojen vanhempi tulkintatapa: kysymykset ovat olleet fokuosoituja lausekekysymyksiä. Yksi mahdollinen keskustelukonteksti, jossa nämä affektiset rakenteet ovat voineet kiteytyä, ovat vastaukset, joilla puhuja ilmaisee, ettei hyväksy kysymykseen sisältyviä oletuksia, esimerkiksi A: *Kauanko sitä* (sankollista) *keräs?* B: *Kauankos sitä keräs.* Käsitkseeni mukaan dialogin merkitys olisi ollut siten seuraava: A: 'Keräsiikö sitä kauan(kin)?' B: 'Ei sitä (todellakaan) kauan kerännyt'. Tällaisesta on esimerkki SMSA:n maallikkotiedonannoissakin (48).

(48) *viivytkös sinä kauvon siellä
kauvonkos siinä nuor ihmine viipyy!* (Korpilahti, SMSA)

Retorisella kysymyksellä vastaamalla voidaan epäsuorasti kritisoida koko kysymyksen relevanssia (ks. myös Forsberg 1998: 276). *Kauanko*-muodon retorinen käyttö on kiinnittänyt sanakirjantekijän huomiota jo 1700-luvulla: Gananderilla on *kauwwaingo*-muodon selityksenä 'huru länge, it. ironice, liten tid'. 1800-luvun sanomalehtikielestäkin retorisia *paljonko*- ja *kauanko*-kysymyslauseita löytyy (esimerkki 49).

(49) P. »*No milläs muut asiat suoritettiin, niinkuin esimerkiksi: werot ja päärahat?* »
J. »*Paljonkos niitäkään silloin oli; ja mitä vähän oli, ne suoritettiin enemmiten tavarassa, niin kuin esimerkiksi: eloilla, heinillä, willoilla ja pellawailla j. n. e.* »
(HSK/Sanan-Lennätin 12.7.1856 s. 3)

Se, että retorisissa kysymysrakenteissa on *-ko*-partikkelia myös sillä kaakkoisella alueella, jolla kysymysliitteettömiä kysymyksiä esiintyy (esimerkit 43–45), osoittaa myös, ettei niiden liitteettömyys ole alkuperäistä, kuten Branch esittää, vaan myöhempää kehitystä. Huomionarvoista on se, ettei *montako*-muoto näytä tällaisissa retorisissa kysymyksissä kuitenkaan viihtyvän. Olen tavannut vain yhden retorisen *montako*-esimerkin murteista ja kaksi 1800-luvun lehtikielestä (esimerkki 50). Tämä voisi viitata siihen, että juuri *montako*-muoto olisi ensimmäisenä kieliopillistunut 'kuinka monta'-funktioon. Siinä vaiheessa kun edellä esitelty retorinen kysymystyyppi olisi ruvennut kiteytymään, *montako* olisi ollut jo vakiintuneena 'kuinka monta'-merkitykseen.

(50) [– –] *suurempi osa oppi-ajasta mennee alkeistietojen hankkimiseen ja maawiljelys saanee vähemmän osan joten koko tämän kouluuttamisen tarkoitus jää lewälle. – Pehtoreiksi kouluutetut maassamme owat meillä tuohon surettawina esimerkkinä, sillä montako kelwollista maa-wiljeliiä olemma me heistä saaneet? Wähemmiten meistä nähdyt, jos he osasiwatkin eräitä kätisiä wiljelystempuja, eipä heillä näkynyt ei älyä eikä halua tunnollisen wiljelyksen järjestämiseen, johdattamiseen ja todentamiseen.*

(HSK/Suomen Julkisia Sanomia 26.1.1857 s. 3)

Toinen affektinen kiteytynyt konstruktio, jota voi käyttää todisteena *-ko*-liitteellisten ja *kuin(ka)/miten X* -muotojen alkuaan erilaisista merkityksistä, on lauserakenne, joka

kieliopeissa on luettu yleensä yhdeksi huudahdus- eli eksklamatiivilauseen alatyypiksi (ks. Hakulinen ja Karlsson 1979: 292–293; ISK s. 1617). Näissä rakenteissa kysymyssana *miten* tai *kuin(ka)* on lausekkeessa määritteenä ja verbiin liittyy usein partikkeli *-kin/kaan*. Funktioltaan lausumat poikkeavat edellä esitellystä retorisesta kysymystyypistä siten, että määrän vähättelyn sijaan niillä korostetaan, ihmetellään tai hämmästellään määrän tai intensiteetin suuruutta (esimerkit 51–53).

- (51) *voi ja kuinka monta suurta sängympeitettäkin minnoov virkannuj jokkaisellen nuille* (Paavola, SMSA)
- (52) *ja sit niitä* [traktorija] *oj o, mitem monta kymmentä liekkää jo* (Tuusniemi, MA)
- (53) *ny maksaa viijenkymmenen kilor ruisjauhosäkki kuinka paljo maksanekkaa. monta tuhatta.* (Pihlajavesi, Forsberg 1998: 274 < Suomen kielen nauhoitearkisto)

Tällaisissa rakenteissa *kuin(ka)/miten X* ei ole yleensä korvattavissa *-ko*-liitteellisellä muodolla: *?montako sängympeitettäkin minä olen virkannut*. Potentiaalitutkimukseni aineistossa kaikki määrää tai ominaisuuden astetta ihmettelevät huudahduslauseet (n. 20) ovat tyyppiä *miten/kuinka X* (ks. Forsberg 1998: 273–274). Muista lähteistä olen huomannut kuitenkin pari esiintymää *montako*-muodosta (54).

- (54) *montako liep pannukkaah hevośelle* [jauhosäkkejä] (Kontiolahti, MA)

Esiintymien määrällinen jakauma osoittaa mielestäni sen, että *montako*, *paljonko* ja muut vastaavat muodot eivät ole olleet tässä affektisessa rakenteessa vanhastaan mahdollisia, vaikka ne eräisiin tapauksiin näyttävät jo sopivan. Tällaisissa rakenteissa kysyvyys on kohdistunut nimenomaan määrän tai asteen tarkentamiseen eikä asiointilan myöntämiseen tai kieltämiseen.

Kuin(ka)/miten X esiintyy murteissa myös sellaisissa kiteytyneissä rakenteissa, joissa kysyväästä merkityksestä ei ole enää mitään jäljellä. Tällaisia ovat relatiiviset (55) ja konsessiiviset (56) sivulauserakenteet sekä väitelauseissa esiintyvät affektiset määrää tai intensiteettiä korostavat rakenteet (57); edellä puheena olleista »huudahduslauseista» jälkimmäiset poikkeavat siten, ettei *kuin(ka)/miten monta ~ paljon* jne. sijoitu niissä lauseen alkuun.

- (55) [Puitaessa] *kun siitä soattiin poes ne olet siitä, toenen kerta laskettii ja. niim monta kertoo mitem monta latajasta tuli.* (Pielisjärvi, SKN 43: 9–10)
- (56) *eikä tää miu kättei ni se ei vieläkkäv vapise yhtäv vaekka pitäs kui kauva että, siitä se o ihav vapaa ol*[lut]. (Mikkeli, SKN 10: 12)
- (57) *sitä* [ohrahuttua] *keitettii aena yhelä tielä nim paljo että sitä syöttii kuunka monta kertoa.* (Joutsa, SKN 31: 45)

Tällaisissa lauseissa *montako*-, *paljonko*- tai *kauanko*-muotoja ei esiinny (**niin monta kertaa montako latajasta tuli*, **vaikka pitäisi kauanko*, **syötiin* [vaikka] *montako kertaa*), mikä vahvistaa käsitystä siitä, että *kuin(ka)/miten monta ~ paljon* on kiteytyneenä hakukysymysmuotona vanhempi kuin *montako*-tyyppi. Siinä vaiheessa, kun mainitut lausekonstruktiot ovat kieliopillistuneet, *montako* on tulkittu vielä vaihtoehtokysymyksiä aloittavaksi muodoksi.

▷

MONTA(KO)-TYYPIN JA LAUSEKEKYSYMYSTEN ALUEELLINEN JAKAUMA

Käsitystä *montako*-kysymystyyppin palautumisesta fokuoituihin lausekekysymyksiin tukevat lisäksi ne havainnot, joita *montako*-tyypin ja muiden lausekekysymysten yleisyyden vertailu tuottaa. Vaikka *montako*-tyyppi tunnetaan koko maassa, sen yleisyydessä näyttää olevan eroja.

Branch on todennut SMSA:n ja MA:n aineistojen perusteella, että *montako* on kaikissa muissa murteissa paitsi lounaismurteissa yleisempi määrää tiedusteleva ilmaus kuin *kuin(ka)/miten monta*. Tarkasteleman aineiston perusteella koko *montako*-kysymystyyppi on lounaismurteissa lähes tuntematon, sillä spontaanista puheesta peräisin olevia lauseesimerkkejä ei ole vastaani tullut yhtään; vain SMSA:n kyselyvastauksissa on muutamia tietoja *montako*- ja *paljonko*-muodoista. Lounaisista välimurteistakin on eri lähteistä löytynyt vain kaksi aitoa esimerkkiä (toinen *montako*-, toinen *paljonko*-muodosta). Kysymystyyppi on vieras myös Turun kaupungin puhekielille: 1970-luvulla kootussa haastattelu- ja keskusteluaineistossa *montako*-tyyppiä ei esiinny lainkaan; sen sijaan käytetään tyyppiä *kuinka paljon/monta* jne. (Lento 1981: 43). Taajakäyttöisin *montako*-tyyppi puolestaan näyttäisi olevan itämurteissa. Samansuuntainen alueellinen jakauma näyttää olevan myös lausekekysymyksillä, joihin oletankin tyyppin palautuvan.

Kysymysrakenteissa esiintyvistä alueellisesta variaatiosta ei ole tehty kokoavaa selvitystä, mutta monissa tutkimuksissa on havaintoja itä- ja länsimurteiden välisistä eroista ja erityisesti siitä, että lounaismurteissa kysymystyyppien jakauma poikkeaa eniten muista murteista. Omat murrenäytteistä tekemäni laskelmat vahvistavat tämän. Esittelen ensin varhemmissa tutkimuksissa esiin tulleita havaintoja.

Lauseopin arkiston murreaineiston liitepartikkeleita tutkinut Laiho (1984) toteaa, että *-kO* liittyy lounaismurteissa lähes yksinomaan verbeihin eikä lausekekysymyksiä käytetä, kuten muissa murteissa; fokuointia osoitetaan lausepainotuksella. Turun puhekielen aineistosta tehty tutkielma (Lento 1981: 28–29) osoittaa samalla tavalla, että lounaissuomalaisessa puheessa *-kO* liittyy miltei poikkeuksetta verbiin: yli 400 *-kO*-kysymyslauseesta vain neljässä *-kO* oli liittynyt nominilausekkeeseen (muodot *sekö*, *vieläkö*, *joko*).

Mirka Mäntylän (2001: 8–13) Kelan asiointikeskustelujen vastauksia koskevassa tutkielmassa on viitteitä siitä, että lausekekysymykset ovat tavallisempia Pohjois-Karjalassa kuin Hämeessä; aineisto on vuosilta 1999 ja 2000. Potentiaalimuotoisista kysymyslauseista lausekekysymykset ovat yleisimpiä Kainuun murteissa. Niiden osuus vähenee länttä kohden; vähiten niitä esiintyy läntisissä savolaismurteissa. Hämmäläis- ja lounaismurteissa potentiaalilauseita ei juuri esiinny. (Forsberg 1998: 259, 286–288.)

Koska kaikissa mainituissa tutkimuksissa aineisto on suhteellisen pieni tai alueellisesti tai muulla tavalla rajoittunut, hain lisävalaisua lausekekysymysten yleisyydessä esiintyvään vaihteluun. Etsin SKN-sarjasta (osista 1–19 lukemalla ja osista 20–50 hakemiston avulla) kaikki haastateltavien puheessa esiintyvät *-kO*-kysymyspartikkelit (yhteensä 1 327) ja laskin näytteistä lauseke- ja verbikysymysten prosentuaalisen jakauman. *Montako*-tyypin kysymykset, joita oli varsin vähän (yhteensä 35), jätin näiden laskelmien ulkopuolelle. Aineiston jakauma näkyy oheisesta taulukosta. Luvuissa ovat mukana myös kaakkoismurteissa esiintyvät kysymysrakenteet, joista *-kO* on heittynyt; muotoja *tokko* (14 esiintymää) ja *josko* (2 esiintymää) ei ole otettu taulukkoon mukaan.

Murreryhmä	Verbi- kysymys (%)	Lauseke- kysymys (%)	Yhteensä (f)	Monta(ko)- tyyppi (f)
Lounaismurteet ja lounaiset välimurteet (6 t)	95	5	67	1
Hämäläismurteet (yhteensä 24 t)	85	15	298	7
• Ylä-Satakunnan, peri- ja etelähämäläiset murteet (10 t)	90	10	89	4
• Kaakkoishämäläiset murteet (14 t)	83	17	209	3
Eteläpohjalaiset murteet (6 t)	93	7	105	–
Keski- ja pohjoispohjalaiset murteet (6 t)	79	21	121	4
Peräpohjalaiset murteet (6 t)	80	20	80	–
Länsimurteet (48 t) yhteensä	86	14	711	12
Savolaismurteet yhteensä (32 t)	81	19	440	16
• Kainuun murteet (4 t)	68	32	62	4
• Itäisimmät savolaismurteet (10 t)	77	23	140	7
• Sydänsavolaiset murteet (8 t)	81	19	112	1
• Länsisavolaiset murteet (10 t)	91	9	126	4
Kaakkoismurteet (12 t)	94	6	67	7
Itämurteet (52 t) yhteensä	83	17	565	23
Yhteensä (100 t)	84	16	1276	35

Taulukko. *ko*-kysymysten ja *monta(ko)*-kysymystyyppin jakauma Suomen kielen näytteitä -sarjan murrenäytteissä.

Laskelmieni mukaan lausekekysymysten osuus kaikista *ko*-kysymyslauseista on suhteellisesti suurin pohjoisessa ja idässä: Kainuun murteissa (32 %), itäisimmissä savolaismurteissa (Pohjois-Karjalan murteissa ja Savonlinnan seudun välimurteissa 23 %), keski- ja pohjoispohjalaisissa murteissa (21 %), peräpohjalaisissa murteissa (20 %) ja sydänsavolaisissa murteissa (19 %). Harvinaisimpia lausekekysymykset ovat odotetusti lounaismurteissa ja lounaisissa välimurteissa (5 %), mutta myös kaakkoismurteissa ne vaikuttavat yhtä harvinaisilta (6 %). Muut murteet sijoittuvat näiden ääripäiden väliin. Tässä laskelmassa ei ole eritelty fokuosoituja lausekekysymyksiä fokuusoimattomista, mutta jälkimmäisten osuus on niin pieni, että luvut eivät olennaisesti muuttuisi, vaikka niin tehtäisiin.⁶

Vaikka *montako*-kysymystyyppi on haastatteluaineistossa haastateltavien puheessa varsin harvinainen, näiden esiintymistietojen vertailu lausekekysymystyyppin yleisyystietoihin osoittaa ainakin jonkinlaista korrelaatiota olevan. Lounais-Suomesta, jossa lausekekysymykset ovat harvinaisimpia, on vain yksi *montako*-tyypin esiintymä, ja sekin

⁶ Luvut viittaavat siihen, että kysymysten fokuointitavoissa on alueellisia eroja. Tutkittavaksi jää, mikä merkitys sanajärjestyksellä, lausepainolla, fokuosoivilla partikkeleilla ja erilaisilla lohkorakenteilla on fokuoiminnin osoittajana eri murteissa. Lounaismurteiden osalta tätä on jo hieman selvitettykin (Laiho 1984).

on välimurteista, Noormarkusta. Noin puolet SKN-sarjan esiintymistä puolestaan on savolaismurteiden näytteissä, joissa lausekekysymykset ovat suhteellisen yleisiä. Kaakois- ja peräpohjalaismurteiden osalta *monta(ko)*-tyypillä ei kuitenkaan näy yhteyttä lausekekysymysten esiintymistajuuteen, mutta on huomattava, että näistä murteista kysymyslauseaineisto on melko pieni. MA:n kokoelmissa *montako*-tyypistä on peräpohjalaismurteista joitakin esimerkkejä.

MÄÄRÄÄN KOHDISTUVISSA KYSYMYSRAKENTEISSA ESIINTYVÄ VARIAATIO

Jo Branch toteaa kirjoituksessaan (2005: 10–12), että määrään kohdistuvissa kysymyksissä esiintyy variaatiota niin murteissa kuin yleiskielessäkin. Sana- ja muoto-opin kokoelmien perusteella hän päätelee, että murteissa yleisin lukumäärää kysyvää ilmaus on *montako*, lukuun ottamatta lounaismurteita, joissa *kuin(ka) monta* vaikuttaa yleisimmältä. *Kuinka monta* on käytössä kaikissa länsimurteissa ja kaakkoismurteissa; *miten monta* on yleinen varsinkin itäisissä savolaismurteissa, ja se tunnetaan myös kaakkoismurteissa.

Muotojen yleisyysuhteet saattavat kuitenkin vaihdella paitsi alueellisesti myös puhe-tilanteittain. Haastatteluaineistossa (SKN) interrogatiivisia *montako* ja *kuin(ka)/miten monta* -rakenteita on suunnilleen yhtä paljon. *Paljonko*-rakenteet sen sijaan ovat selvänä vähemmistönä *kuin(ka)/miten paljon* -rakenteisiin nähden. Haastatteluaineiston kysymysrakenteet ovat enimmäkseen epäsuoria kysymyslauseita, pohdiskelevia ja ihmetteleviä kysymyksiä ja referoituja kysymyksiä; puhekumppanille esitettyjä aitoja kysymyksiä samoin kuin retorisia kysymyksiä joukossa on vain muutama. Tällä voi luonnollisesti olla vaikutuksensa kysymysrakenteiden laatuun.

Asiointikeskustelujen kysymysrakenteiden tarkastelu osoittaa keskustelutilanteen suosivan *montako*- ja *paljonko*-rakenteita. *Kuinka/miten monta ~ paljon* -rakenteita on asiointikeskusteluissa selvästi vähemmän (suhde on 46:12).

Kun *monta*- ja *paljon*-sanat sisältäviä rakenteita tarkastelee lauseyhteydessään, käy ilmi, ettei varianttien valinta ole aivan vapaata. Jo edellä olen esitellyt affektisia lause-tyyppejä, joista toisessa (retorisissa kysymyksissä) viihtyvät *paljonko*-rakenteet, toisessa (ns. huudahduslauseissa) *kuin(ka)/miten paljon* ja *kuin(ka)/miten monta* -rakenteet. Tulkitsin tämän selittyvän siten, että affektisten rakenteiden kiteytymisaikaan näillä kahdella kysymysrakenteella on ollut vielä funktionaalinen ero. Nykymurteissakin rakenteiden lähtökohdat saattavat vielä heijastua siten, että silloin kun korostetaan lukumäärän tarkkuutta, suositaan *kuin(ka)/miten monta* -varianttia. Tällainen konteksti ovat esimerkiksi lausumat, joissa puhuja ilmaisee tietämättömyyttään, sitä, ettei hän tiedä tarkkaan kysyttyä lukumäärää. Esimerkissä 58 haastattelijä on käyttänyt kysymyksessään *montako*-muotoa, mutta vastaaja ilmaisee muistamattomuutensa käyttäen *kuin monta* -rakennetta.

(58) H: *Pitikös laskiaisena laasta lattiata enemmän ku muullo?*

K: *no taisha ne pittää sitäkii muotinnaasee.*

H: ***Montako kertaa?***

K: *em mie oikei sitä muista kui mont kertaa olk sil mikä määrä va, olk sil mikä, muu, muu rajotus.*

(Lappee, SKN 36: 68)

Asiointikeskustelussa *paljon(ko)-* ja *monta(ko)-*rakenteet näyttävät viihtyvän suorissa kysymyslauseissa, jotka ovat funktioltaankin kysyviä (esimerkit 25, 26 ja 28 edellä), kun taas *kuinka/miten paljon ~ monta -*rakenteista suurin osa sijoittuu syntaktisesti alisteiseen asemaan. Epäsuoran kysymyslauseen sisältävät lausumat, jollainen myös esimerkki 58 on, eivät yleensä ole funktioltaan kysyviä (esimerkit 59–60). Tämänkin voisi tulkita osoittavan sitä, että *montako*-tyyppi on *kuin(ka)/miten monta -*tyyppiä nuorempi ja läh- töisin puhelukumppanille osoitetuista vastattavaksi tarkoitetuista kysymyksistä. Epäsuoriin kysymyslauseisiin *montako*-tyypin on ollut mahdollista yleistyä ehkä vasta sitten, kun sen hakukysymysfunktio ('kuinka monta') on ollut täysin vakiintunut.

(59) Terv.hoitaja (lapselle): *nyt sä voisit vähä riisua, ne kengät, ja päällimmäiset pök- syt, niin katotaas mitem paljo sä oot kasvanu.*

(Kotus/Lastenneuvola T148, Sydän-Häme)

(60) Virkailija: *eli sä oisit maksamassa sitä [opintotukea] takasin nyt sitte.*

Asiakas: *no mä en tiädä on- tarviiks mum maksaat takasin.*

Virkailija: *joo. et sehär riippuu niist tukikuukausista kuinka paljon se vapaa tulo om mutta*

(Kotus/Kela T1000, Helsinki)

Montako ja *kuinka/miten monta -*tyyppien rinnalla määrän kysymiseen käytetään myös rakenteita *V-kO monta(kin)* ja *joko monta(kin)*, joista oli puhetta jo *monta*-sanan merkitystä tarkasteltaessa. Näiden rakenteiden kehittymiselle on voinut tehdä tilaa juuri *montako*-tyypin kielipiillistuminen: kun se on menettänyt retorisen tehonsa, on tarvittu uusi fokusointikeino. Se, missä määrin *onko niitä monta(kin)*-tyyppi on jo kiteytynyt haku- kysymystä vastaavaksi, vaatisi aineistopohjaista tutkimusta. Vaikka tyypilliset vastaukset ovat samanlaisia kuin sellaiset, joita annetaan *montako* ja *kuinka monta -*tyyppisiin kysy- myksiin (ks. esimerkkejä 4–6 edellä), ainakin *kin*-liitteettömiin kysymyksiin voidaan vielä vastata myös kuten verbikysymyksiin tyypillisesti vastataan, myöntämällä tai kieltämällä. Tällöinkin määrää yleensä tarkennetaan. Esimerkki 61 on Kuhmon murrekirjasta.

(61) H: *Oliko teillä paljo karjoo siellä Hietaniemessä sillon?*

K: *Olihan sta karjoo. Kaheksie lehmie stä oli lypsämässä kun se ... kaksi veljestä kun siinä asu ja ...*

(Räisänen 1993: 68)

Fokusoivan *kin*-liitteen sisältäviin kysymyksiin vastataan kaikissa vastaani tulleissa tapauksissa samalla tavalla kuin hakukysymyksiin (esimerkki 62). Aineistossani tapauksia on kuitenkin liian vähän yleistysten tekemiseen. Esimerkiksi läpi käymissäni asiointikes- kusteluissa rakennetta ei esiinny ollenkaan, mikä ei ole yllättävää: asioitaessa määrin kysymiseen ei liity samanlaisia väljyyttä ja epätarkkuutta suosivia pragmaattisia tekijöitä kuin arkikeskustelussa.

(62) H: *Oliko teillä paljohij joukkoa?*

K: *Ka kakstoesta henkeä oli parraalla aekoa ku' olivat kaikki koessa.*

(Räisänen 1993: 229)

▷

Selvitin määrää ilmaisevien kysymyrakenteiden yleisyysuhteita myös kirjakielestä tekemällä hakuja Kielipankissa. Kolmen sanomalehden vuosikerroissa (Iltalehti 1996, Turun Sanomat 1998, Keski-suomalainen 1999) *monta*-sanana sisältävien rakenteiden suhteet ovat seuraavat: *montako* 39 %, *kuinka monta* 53 %, *miten monta* 8 % (f = 339). *Paljo(n)*-sanana kohdalla suhteet ovat hieman erilaiset: *paljo(n)ko* 31 %, *kuinka paljon* 47 % ja *miten paljon* 22 % (f = 1071). Näiden lukujen perusteella voi sanoa, että ainakin lehtikielessä yleisin määrään kohdistuva kysymyrakenne on *kuinka monta* ja *kuinka paljon*.

Paljo(n)ko ja *montako* -rakenteiden osuus näyttää kuitenkin kasvaneen lehtikielessä 1900-luvun aikana. Historiallisessa sanomalehtikirjastossa tekemiäni hakujen perusteella kummankin muodon osuus on ollut 1800-luvun kirjakielessä useita prosenttiyksikköjä pienempi kuin 1900-luvulla: *montako* 28 %, *kuinka monta* 68 %, *miten monta* 4 %, (f = noin 3 000); *paljo(n)ko* 27 %, *kuinka paljon* 62 %, *miten paljon* 11 % (f = noin 4 200).

Kaikki Branchin kirjoituksessaan antamat vanhan kirjasuomen esimerkit *monta(ko)*-tyypistä esiintyvät repliikeissä ja ovat funktioltaan kysyviä lausumia. 1800-luvun sanomalehtikielessä *montako* ja *paljonko* esiintyvät sekä suorissa että epäsuorissa kysymyslauseissa. Tarkastelemieni sadan *montako*- ja *paljonko*-alkuisen lausuman perusteella voi sanoa, että noin joka kolmas *montako* ja noin joka neljäs *paljonko* aloittaa suoran kysymyslauseen (ks. esimerkkiä 33 edellä) ja että enemmistö on epäsuoria kysymyslauseita (esimerkki 32). Epäsuorien kysymyslauseiden suhteellinen osuus näyttää kasvaneen lehtikielessä 1900-luvun aikana: vuoden 1999 Keski-suomalaisen *paljonko*-muodoista (f = 138) esiintyi suorissa kysymyslauseissa enää noin joka viides.

Kieliopillistumisteorian valossa rakenteiden rinnakkaiselon voi nähdä kerrostuneisuutena (ks. Hopper 1991; Hopper ja Traugott 1993: 124–126): samalle funktionaaliselle alalle — tässä tapauksessa määrän ja intensiteetin kysymiseen — on kehittynyt eri aikoina erilaisista lähtökohdista useita ilmaisukeinoja, jotka ovat osittain erikoistuneet tiettyihin käyttöyhteyksiin. Kaikkia mahdollisuuksia ei ole tässäkään käsitelty: määrää voidaan kysyä myös muun muassa *mitä*- ja *minkä verran* -alkuisilla lauseilla. Esimerkiksi murteissa yleisin tapa tiedustella kellonaikaa on ollut *Mitä kello on?* (Branch 2005: 6–8).

Kuten jo edellä totesin, rakenteet *kuin(ka)/miten monta* ja *montako* eivät ole kaikissa tapauksissa korvattavissa toisillaan, vaikka ne kontekstittomina sellaisilta vaikuttavatkin. Esille ottamani affektisten lausetyyppien lisäksi rakenteilla saattaa olla muitakin niille luonteenomaisia käyttöyhteyksiä, mihin edellä tekemäni havainnot lauseiden syntaktisesta itsenäisyydestä ja alisteisuudesta viittaavat. Variaation luonnetta ja siinä tapahtuneita muutoksia voisi valottaa vain tarkempi aineistopohjainen tutkimus.

KEHITYSLINJAT KOKOAVASTI

Esittelen nyt kokoavasti, minkälainen kuva *montako*-tyypin kehityksestä on syntynyt tutkimuksessani. Hahmotelmani on hypoteesi, joka perustuu käytössäni olleeseen aineistoon ja jota lisätutkimus erityisesti lähisukukielten ja kirjakielen historian osalta saattaa vielä muuttaa ja tarkentaa.

Määrään kohdistuva kysymys on voitu esittää alkuaan kahdella tavalla: käyttämällä *kuin(ka)/miten monta* ~ *paljon* -rakennetta, kun on haluttu kysyä tarkasti tai muodostamalla

fokusoitu lausekekysymys *montako/paljonko* jne., kun ei ole haluttu olla yhtä tarkkoja tai kun on haluttu jättää vastaajalle mahdollisuus tulkita tarkkuuden aste. *Montako, paljonko* ja muut sellaiset olisivat siis alkuaan olleet samanlaisia fokuoituja vaihtoehtokysymyksiä kuin muutkin lausekekysymykset.⁷ Kun väljämerkityksisiin kysymyksiin on toistuvasti vastattu tarkentamalla määrää — mitä kysyjä on ehkä toivonutkin —, *montako* ja *paljonko* ovat alkaneet kiteytyä kysymyssanan funktioon ('kuinka monta'). *Montako* on tällä tavoin kieliopillistunut samaan merkitykseen — tarkan määrän kysymiseen — kuin kielessä vanhastaan ollut *kuinka/miten monta* -rakenne. *Montako*-rakenteen alkuperäistä retorista tehtävää palvelemaan on puolestaan kehittynyt konstruktio *V-kO monta(kin)* (*Onko niitä montakin?*).

Vepsässä ja karjalassa fokuointia voidaan edelleen osoittaa sijoittamalla määrää tai ominaisuutta ilmaiseva sana kysymyspartikkelin kanssa lauseen alkuun. Branchin oletukselle, että muodot *montako* ja *paljonko* olisivat kehittyneet vasta Agricolaan edeltävänä suomen kielen erilliskehityksen aikana ja muut vielä myöhemmin, ei ole siten perusteita. Tällaisia kysymysmuotoja on voinut esiintyä yhtä kauan kuin *-kO*-kysymyspartikkelilla ja sen etymologisilla vastineilla on ikää; kysymyspartikkelin katsotaan palautuvan ainakin myöhäiskantasuomalaiseen aikaan (Lauri Hakulinen 1979: 239, 593; SSA s.v. *ko-*).

Suomen kielessä esiintyvistä muodoista *montako* ja *paljonko* näyttävät varhaisimmin kiteytyneen hakukysymystä vastaavaan funktioon 'kuinka monta/paljon'. Sitä ovat seuranneet (muut) *moni*-kantaiset muodot. Siihen, onko tämä kehitys tapahtunut vasta suomen kielen erilliskehityksen aikana, ei voi ottaa kantaa tutkimatta tarkemmin sukukielten aineistoja. Esimerkiksi suomen *paljon*-sanaa merkitykseltään vastaava *äijä(n)*-sanue vaikuttaa varsin vakiintuneelta puheena olevassa kysymysrakenteessa itäisissä itämerensuomalaisissa kielissä. Sanakirjaesimerkkien perusteella rakenteiden funktion tulkinta jää kuitenkin puutteelliseksi, kun tulkinnan kannalta olennaiset vastaukset puuttuvat. On myös muistettava, että samat pragmaattiset edellytykset ovat voineet johtaa samanlaiseen lopputulokseen sukukielissä, joten rakenteen palautumista (hakukysymysfunktiossa) yhteiseen kantakieleenkään ei ole välttämätöntä olettaa.

Suomen murteissa *montako*, *-kO*-partikkelin sisältävät *moni*-kantaan perustuvat muodot, *paljonko* ja jossain määrin myös *kauanko* ovat vähitellen vakiintuneet hakukysymysfunktioon. Branchin selvityksen mukaan vain näistä muodoista esiintyy vanhassa kirjasuomessakin esimerkkejä. Muiden määrää tai mitattavaa ominaisuutta ilmaisevien sanojen kohdalla samanlaista kiteytymistä ei ole siis ehtinyt tapahtua. Murteissa, joissa fokuoituja lausekekysymyksiä edelleen esiintyy, muidenkin samantyyppisten sanojen esiintymät voidaan tilannekohtaisesti tulkita samalla tavalla, mutta ne on mahdollista tulkita myös vaihtoehtokysymyksiksi. Kiteytymiseen vaikuttava tekijä on ollut esiintymis-

⁷ Kysymysten fokuointitavat näyttävät puhutussa suomessa, erityisesti lounaismurteissa, muuttuneen: lauseenalkuista asemaa keskeisemmäksi keinoksi on tullut lausepaino (Lento 1981: 29; Laiho 1984). Huomion arvoista on, ettei vielä Setälän lauseopissa (1973 [1880]: 126–127) muita fokuointikeinoja mainita, vaan *-kO*-partikkelin todetaan liittyvän lauseen painollisimpaan sanaan, joka esiintyy lauseessa ensimmäisenä: *Koulun opettajaksiko hän on ruvennut?* (Vrt. esim. *Onko hän (siis) ruvennut koulun opettajaksi?*). Hakulinen ja Karlsson (1979: 282) esittelevät kysymysten fokuointikeinoina paitsi nominaalijäsenen sijoittamisen lauseen alkuun myös *kin*-liitepartikkelin (*Oletteko ollut täällä kauankin?*) ja lohkorakenteen (*Oliko se isä, joka tuli?*) ja toteavat, että myös prosodia on puheessa tärkeä kysymysten kohdistamiskeino.

taajuus: nämä muodot ovat olleet puheessa yleisimpiä. Kun muut fokusointikeinot ovat yleistyneet, uusia sanoja ei rakenteeseen ole murteissa enää vakiintunut.⁸

Kirjakielen kehittyessä kysymysrakenteen kontekstit ovat laajentuneet yli niiden rajojen, joissa se on esiintynyt murteissa. Nykyisessä kirjakielessä *montako*-kysymystyyppi on produktiivinen: se on avoin kaikille määrää tai ominaisuuden astetta ilmaiseville sanoille. Nykypuhekielessä rakenne näyttää rajoittuneen niihin muotoihin, joita murteissa on tavattu. Useimpien murteiden muodoista nykypuhekielen suosimat muodot poikkeavat kuitenkin siten, että niistä voi puuttua *-kO*-partikkeli (*monta*, *paljo(n)*, *kauan*). Tämän kehityksen katson liittyvän kysymyspartikkelin äänteelliseen muuttumiseen (sanamuodon tavarakennetta muuttava *-ks*), johon puolestaan on vaikuttanut ennen muuta puherytmi. Samojen syiden uskon vaikuttaneen jo kaakkoismurteissa tapahtuneeseen *-kO*-partikkelin katoon puheena olevissa kysymysrakenteissa.

Missä vaiheessa *montako*-kysymystyyppi on sitten yleistynyt kieliopilliseksi rakenteeksi, johon voidaan sijoittaa uusiakin mitattavaa ominaisuutta ilmaisevia sanoja? Vanhassa kirjasuomessa kysymystyyppi näyttää rajoittuneen leksikaalisesti samalla tavalla kuin murteissa, sanoihin *monta*, *moni-*, *paljo-* ja *kauka-*. 1800-luvulla kysymystyyppiin on alkanut ilmestyä uusia sanoja, joista ensimmäisiä näyttävät olleen adjektiivit *suuri* ja *pitkä*. Vielä vuosisadan loppupuolella rakenteessa esiintynyt sanajoukko on ollut pieni: tutkimassani sanomalehtiaineistossa (1771–1890) on vain joitakin esiintymiä muutamista muista sanoista (*vanhako*, *vanhojako*, *isoonko*, *laajalleko*, *useinko*). Kysymystyyppi näyttää siten yleistyneen muihin sanoihin varsin myöhään, vasta 1800-luvun loppupuolelta lähtien. Tähän kehitykseen on voinut vaikuttaa tietoinenkin kirjakielen kehittäminen. Puhekieleen uudet muodot (*suuriko*, *vanhako* jne.) eivät ole levinneet. Vastaavia kehityskulkuja, joissa kieliopillinen rakenne on suomen kirjakielessä kehittynyt puhekielisistä lähtökohdista poiketen omaan suuntaansa, tunnetaan jo monia muitakin (esim. konjunktioista Herlin 1997, potentiaalista Forsberg 1998, infiniittisistä rakenteista Herlin ja Visapää 2005).

Määrään ja intensiteettiin kohdistuvissa kysymyksissä esiintyy niin puhe- kuin kirjakielessäkin variaatiota, jonka luonteen tarkempi selvittäminen vaatisi aitojen kieliaineistojen systemaattisempaa tutkimista. Vaikka monet rakenteet, esimerkiksi *kuin(ka) monta*, *miten monta*, *monta(ko)*, *V-kO monta(kin)*, *V-kO kuin(ka)/miten monta*, vaikuttavat täysin toisiaan vastaavilta, saattaa lähempi tarkastelu paljastaa niille tyypillisiä käyttökonteksteja. Puhutun kielen kysymysrakenteiden funktiota määriteltäessä suurin todistusvoima on vastauksilla, jotka paljastavat, miten kysymyksiä vuorovaikutuksessa tulkitaan.

⁸ Oletustani fokusointikeinoissa tapahtuneesta vähittäisestä muutoksesta tukee yksittäinen sanalipusta löytämäni tiedonanto, jossa kyselyyn vastannut maallikko antaa kaksi esimerkkiä vieraalte esitetyistä kysymyksistä. Toisessa fokusointi osoitetaan *kin*-liitteellä, toisessa lauseenalkuisella *kaukaakos*-muodolla: jälkimmäisen yhteyteen vastaaja on merkinnyt kommentin »vanhain kysyntä»: *oos tämä vieras kaukaaki kulussa; kaukaakos sitä olhaan kotosi* (Alatornio, SMSA, Veera Lohi 1969).

LÄHTEET

- BRANCH, HANNELE 2005: *Montako ja pleonasmi*. – *Virittäjä* s. 3–27.
- BYBEE, JOAN 2003: Mechanisms of change in grammaticalization: The role of frequency. – Brian D. Joseph & Richard D. Janda (toim.), *Handbook of historical linguistics* s. 602–623. Oxford: Blackwell.
- BYBEE, JOAN – HOPPER, PAUL 2001 (toim.): *Frequency and the emergence of linguistic structure*. Typological studies in language 45. Amsterdam: John Benjamins.
- DUBOIS, JOHN 1985: Competing motivations. – John Haiman (toim.), *Iconity in syntax* s. 343–365. Amsterdam: John Benjamins.
- FORSBERG, HANNELE 1992: »Onko se minkäläistä?» – kysyvyyden redundanssia puhe-suomessa. – *Virittäjä* s. 17–30.
- 1994: Havaintoja kysymystyypistä *otat sie ~ sä*. – *Virittäjä* s. 60–68.
- 1995: Kysymyssanojen indefiniittistä käyttöä suomen murteissa. – Marjatta Palander (toim.), *Murteiden matkassa. Juhlakirja Alpo Räisäsän 60-vuotispäiväksi* s. 37–69. *Studia Carelica Humanistica* 6. Joensuu: Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta.
- 1998: *Suomen murteiden potentiaali. Muoto ja merkitys*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 720. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- GANANDER, CHRISTFRID 1997 [1787; 1937–1940]: *Nytt Finskt lexicon*. Alkuperäiskäsi-kirjoituksesta ja sen näköispainoksesta toimittanut Liisa Nuutinen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 676 ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 95. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Givón, Talmy 1979: *On understanding grammar*. New York: Academic Press.
- 1990: *Syntax: A functional-typological introduction II*. Amsterdam: John Benjamins.
- HAKULINEN, AULI – KARLSSON, FRED 1979: *Nykysuomen lauseoppia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 350. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HAKULINEN, LAURI 1979: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. 4., korjattu ja lisätty painos. Helsinki: Otava.
- HERLIN, ILONA 1997: *Suomen kielen koska-konjunktion merkitys ja merkityksenkehitys*. Suomi 183. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HERLIN, ILONA – VISAPÄÄ, LAURA (toim.) 2005: *Elävä kielioppi. Suomen infiniittisten rakenteiden dynamiikkaa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1021. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HOPPER, PAUL J. 1991: On some principles of grammaticalization. – Elizabeth C. Traugott & Bernd Heine (toim.), *Approaches to grammaticization* 1 s. 17–35. Amsterdam: John Benjamins.
- HOPPER, PAUL J. – TRAUOGOTT, ELIZABETH C. 1993: *Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HSK = Historiallinen sanomalehtikirjasto 1771–1890. Helsingin yliopiston kirjaston digitoidut aineistot. <http://digi.lib.helsinki.fi/sanomalehti/secure/main.html>.
- ISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 950. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

▷

- JAHNSSON, A. W. 1871: *Finska språkets satslära. För läroverkens behof*. Helsingfors: Finska Litteratur-sällskapet.
- KETTUNEN, LAURI 1943: *Vepsän murteiden lauseopillinen tutkimus*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia LXXXVI. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- KIEFER, FERENC 1980: Yes-no questions as wh-questions. – John R. Searle, Ferenc Kiefer & Manfred Bierwisch (toim.), *Speech act theory and pragmatics* s. 97–119. Dordrecht: D. Reidel Publishing Company.
- Kielipankki. Suomen kielen tekstikokoelmat: *Iltalehti* 1996 (koostajat: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus ja CSC – Tieteellinen Laskenta Oy), *Keskisuomalainen* 1999 ja *Turun Sanomat* 1995 (koostajat: Yleisen kielitieteen laitos, Helsingin yliopisto ja CSC – Tieteellinen Laskenta Oy). Ks. www.csc.fi/kielipankki/.
- KKS = *Karjalan kielen sanakirja I–V*. Lexica Societatis Fenno-ugricae XVI. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 1968–2005.
- KIURU, SILVA 1977: *Suomen kielen kieltohakuiset verbit. Murreaineistoon perustuva syntaktis-semanttinen tutkimus*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 335. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kotus = Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen asiointikeskusteluaineiston litteraatiot. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.
- LAIHO, ANTTI 1984: *Liitepartikkelit ja niiden käyttö suomen kielessä*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.
- LENTO, KERTTU 1981: *Kysymykset ja vastaukset Turun puhekielessä*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- LMS = Juho Kujola (toim.), *Lyödiläismurteiden sanakirja*. Lexica Societatis Fenno-Ugrica IX. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura 1944.
- LYONS, JOHN 1977: *Semantics 2*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MA = Muoto-opin arkiston kokoelmat. Helsingin yliopisto ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Digitaalinen muoto-opin arkisto: Kielipankki. Ks. www.csc.fi/kielipankki/.
- MEILLET, ANTOINE 1997 [1912]: Kieliopillisten muotojen kehitys. Suomentanut Meri Larjavaara. – Tapani Lehtinen & Lea Laitinen (toim.), *Kieliopillistuminen. Taustatutkimuksia suomesta*. Kieli 12 s. 188–202. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- MÄNTYLÄ, MIRKA 2001: *Vastauksen monikasvoisuus. Kelan asiakas vastaajana ja kysymyksen tulkitsijana*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- NUUTINEN, LIISA (toim.) 1997: *Christfrid Gananderin Nytt Finskt lexicon. Hakemisto*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 688 ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 100. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- PALMEOS, P. 1962: *Karjala Valdai murrak*. Emakeel Seltsi toimetised nr. 5. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia.
- RAPOLA, MARTTI 1969: *Johdatus suomen murteisiin*. Tietolipas 4. Kolmas painos. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- RÄISÄNEN, ALPO 1993: *Kuhmon murrekirja*. Kotiseudun murrekirjoja 12. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 581. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- 1998: *Kainuun murteiden äännehistoria II. Konsonantisto*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 699. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SETÄLÄ, E. N. 1973 [1880]: *Suomen kielen lauseoppi*. Tarkistanut Matti Sadeniemi. Kuu-destoista painos. Helsinki: Otava.
- SKES = *Suomen kielen etymologinen sanakirja* I–VI. Lexica Societatis Fenno-ugricae XII. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura 1955–1978.
- SKN = *Suomen kielen näytteitä* 1–50. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- SMS = *Suomen murteiden sanakirja*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 36. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Valtion painatuskeskus, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1985–.
- SMSA = Suomen murteiden sana-arkisto. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- SSA = *Suomen sanojen alkuperä*. Etymologinen sanakirja. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 1992–2000.
- TRAUGOTT, ELIZABERH CLOSS 2003: Constructions in grammaticalization. – Brian D. Joseph & Richard D. Janda (toim.), *Handbook of historical linguistics* s. 624–647. Oxford: Blackwell.
- TRAUGOTT, ELIZABETH CLOSS – DASHER, RICHARD B. 2002: *Regularity in semantic change*. Cambridge studies in linguistics 97. Cambridge: Cambridge University Press.
- TRUVE, KENE 2001: Karjalan kielen kyllä/ei -kysymyksen tyyppjä. – Tõnu Seilenthal (toim.) *Congressus nonus internationalis fenno-ugristarum 7. – 13.8.2000 Tartu*. Pars VI. Dissertationes sectionum: Linguistica III s. 302–308.
- VIRTARANTA, PERTTI 1986: *Karkun murrekirja*. Kotiseudun murrekirjoja 6. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 440. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- VIRTARANTA, HELMI – VIRTARANTA, PERTTI 1990: *Karjalan kieltä ja kansankulttuuria I. Tverinkarjalaisia kielennäytteitä*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 205. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

ORIGIN AND DEVELOPMENT OF THE INTERROGATIVE FORM MONTAKO? 'HOW MANY?'

Finnish has two interrogative constructions for inquiring about an amount or measurable quality: *Kuinka/Miten X?* 'How X?' and *X-ko/-kö?* 'X + enclitic question particle'. For example, *Kuinka/Miten monta? ~ Monta(ko)?* 'How many?' and *Kuinka/Miten suuri? ~ Suuriko?* 'How big?'. The question particle *-ko/-kö* is the same particle used to form yes-no questions. Its appearance in a construction used to form wh-questions is given a new diachronic explanation by the writer. The study follows a discourse-pragmatic approach to grammaticalisation research and is based on comparisons of empirical data on Finnish dialects, spoken and literary Finnish and languages closely related to Finnish.

In examining the same subject, Branch (2005) offered an explanation based on the supposition that the meaning of *monta* has also extended to

▷

Kuinka monta? right from the start. The question particle would then have been added later to reinforce the interrogative meaning of *monta*, and the form *Montako?* would have been adopted analogically for other words expressing an amount or measurable quality.

The writer demonstrates weaknesses in this argument and proposes an alternative explanation. She asserts that the structure is derived from yes-no questions in which a word expressing indefinite quantity is given focus by placing it at the start of the sentence. For example, although *Montako sait?* is always interpreted in contemporary spoken and written Finnish as a wh-question ('How many did you get?'), it would originally have been a question asking literally only for confirmation of a state of affairs ('Did you get many?'). The use of focused yes-no questions in place of wh-questions has been motivated by interactional factors. With these types of question being repeatedly answered in the same way as wh-questions (e.g. *Kuinka/Miten monta sait?* 'How many did you get?'), i.e. by specifying an amount, the conversational implicatures have become conventionalised and the construction has been gradually grammaticalised in the function of a wh-question (*Montako?* 'How many?'). Changes have subsequently occurred in the means of focusing questions, and in contemporary Finnish the focus in yes-no questions regarding amounts is often indicated differently, using prosody and the enclitic particle *-kin* (*Saitko montakin?* 'Did you get many?'). In southeastern dialects of Finnish and in contemporary spoken Finnish, wh-questions can include forms without the question particle (*Monta?*, *Paljon?* 'How much?' and *Kauan?* 'How long?'), which, the writer contends, can be explained as later changes.

In Finnish dialects and in spoken Finnish the use of the *Montako?* form of interrogative has become limited lexically to three different roots: *moni-* and *paljo-*, expressing quantity, and *kauka*, expressing distance. In literary Finnish this interrogative form has been used analogically with certain other words since the nineteenth century. These are words expressing measurable qualities (e.g. *Suuriko?* 'How big?', *Pitkähkö?* 'How long?', *Useinko?* 'How often?'). In present-day literary Finnish the use of the interrogative form is open for all words belonging to this semantic group. Although the interrogative form *Montako?* has become grammaticalised in the same function as the long-used construction *Kuinka/Miten monta?*, it has not displaced it. Instead, both forms survive in parallel, each partially with its own special uses. ■

Kirjoittajan yhteystiedot (address):

Suomen kieli ja kulttuuritieteet

Joensuun yliopisto

PL 111

80101 Joensuu

Sähköposti: *hannele.forsberg@joensuu.fi*